

BIHARVÁRMEGYÉBEN
KEBELEZETT
KIS-MÁRIA(KISMARJA)**NAGYKÖZSÉG**
ÉS A
NAGYMARIAI PUSZTA LEIRÁSA



kismariai Bocskai István fejedelem Kis-Mária jóltevője.

KIS-MÁRIA POLGÁRAINAK EMLÉKÜL

Írta : **O'SVÁTH PÁL.**



Üzleti ára 50 kr.



NYOMATOTT FRITZ ÁRMIN KÖNYVNYOMDÁJÁBAN
(József-körut 9. sz. bazárépület)

ELŐSZÓ.

Kegyeletes emlék csatol Kis-Máriához, mert itt születtem és életem egyik szép részét a boldog gyermekkort itt töltöttem. ¹⁾ Hála is köt e helyhez, mert midőn a debreczeni főiskolában felsőbb tanuló voltam, a város (ma nagy község) a kismariai hason-tanulóknak adni szokott segélyezésben (alumnium,) engem is részesített.

Teljes tehetséggel igyekeztem, hogy szülőföldemnek becsületére váljak.

A magas állásban lévőknek tágasabb terük van szép és nemes tettek véghezvitelére, de szerintem bármely csekély foglalkozásu legyen, bár valaki, ha a kötelesség vagy a sors által reá szabott teendőknak híven megfelel: hazája és nemzetének becsületére valik.

Ily értelemben, már mint ifju hazafiui szent kötelességet teljesítettem 1848-ban, mert midőn ellenség özönlött a hazába, az első golyóváltástól az utolsóig, részese voltam azon sokszor egyenlőtlen dicső harcoknak, melyek a magyar nevet Európában újra ösmerté tették. ²⁾

Kivertük Jelasich betolakodott hadát, leküzdöttük a hálátlan nemzetiségeket s mi ujjonczok, ugy elbántunk a begyakorolt osztrák haderővel, hogy a segélyül hívott másik nagy hatalom is elismeri ma, hogy valamint barátaink, ugy ellenségeinknél is számbavehető nemzet vagyunk.

Polgártársaim! Külömböztessék meg önök a Bocskay-féle és a 48-as honvéd felkelőket azon már ma is mutatkozó hamis prófé-

¹⁾ Boldog emlékü apám színte Pál, b.-ujfalusi származásu, kedves anyám Kovács Klára pedig kismariai Kovács Mihály leánya volt.

²⁾ Mint honvéd N. Becskereken találkoztam a bihari nemzetőrök közt gyermekkori barátom kismariai Kun Pállal.

táktól, kik a társadalmi rendet rohamosan akarják felforgatni és ez által, a világ polgárság felcserélésével nemzetiségünket semmisítenék meg. Látható lesz az alábbirtakban, hogy a Bocskayak, az önök jóltévőinek minden cselekedete, a nemzet erősbítését czélzó nemes törekvés és önvédelem volt. Ezen elv örökösei voltak a haza és tulajdonjog védelmére előállott honvédek is; de nem örökösei ám a mindent ígérő, mindnyájunkra veszélyt hozható említett szerencse lovagok, mert ezek reánk nézve a külelenségénél is veszélyesebbekké válhatnának!!

Az önvédelmi harc lezajlása után, a szomorú napokat, a munka emberei, csaknem elviselhetetlenné tette az, hogy a közbiztonság állapota országszerte aláhanyatlott.

Ennek oka az volt, mert harczunk vége felé sok helyen, így Biharban is a börtönök lakói szabadon bocsáttattak, ha a haza védelmére fegyvert fogtak.¹⁾

Ezek aztán, hogy börtöneikbe vissza ne hurczoltassanak és némely olyan honvédek, kik vagy Kossuth visszatérését várták, vagy a tíz éves osztrák katonai szolgálattól irtóztak, fegyveres csavargókká és később rablókká váltak.

Ezek a szegény legények az ötvenes években Biharban is oly szemtelenül viselkedtek, hogy p. o. 1859 tavaszán a váradi vásárról Debreczen felé visszatérő mintegy száz kocsi népét, a váraddereczeni főúton, M.-Peterd és B. Sz.-Márton község közt, fényes nappal, kilencz lovas álarczos rabló rabolt ki.²⁾

Midőn aztán a gyakori rablás utonállás és mindennapi bárcm tolvajlások a földnépét vérig keserítették és jobbaink beláták, hogy azok megszüntetésére az idegen ajku szokásainkkal ösmeretlen cs. k. csendőrség képtelen: legfelsőbb helyen a pandurság visszaállítását kérelmezték.

Biharban, elsőben a m.-keresztesi járásban 1859-ben állítottatott vissza a pandurság s minthogy annak költségeit a községek és birtokosok az adón kívül vállalták: a községek előjárói és nagyobb birtokosok által, annak parancsnokává csekélységem egyhangulag kiáltatott ki.³⁾

¹⁾ A Gázsy-féle lovas szabad csapat legénysége többnyire e rabokból állott.

²⁾ A honvédek üldöztetése 1852 aug. 5-én kelt legfelsőbb rendelettel szüntettetett be.

³⁾ E választás azért történhetett, mert már ekkor a közbiztonság terén történt önkéntes és sikerdus közreműködésért a cs. k. helytartóság is okmányilag elismerésben részesített.

Egész nagyságában ösmertem ez állás nehézségeit és ezen időben veszélyes voltát. A fizetés (melyre rendesen ráfizettem), sem lehetett reám csábító hatású; de mert a közbizodalom hívott s mert a haza belső ellenségei ellen küzdve ismét honvéd lehettem: ez állás elfogadása által újra hazafiui kötelességet hittem teljesíteni.

Ez időtől fogva a pandur rendszer megszűntéig, gyakran életem koczkáztatásával, jelentékeny tényezője lettem közbiztonságunk helyreállításának.

Nevezetesebb vagy veszélyesebb szerepléseimről sok okmány van birtokomba. Ezek közt van a vármegye felmentő levele, mely rólam szólva így végződik „tiszta jelleme, lelkiismeretes ügybuzgósággal párosult szakavatottságáról ösmertette meg magát és felebbvalóinak általános becsülését — előismerését méltán kiérdemelte.“

Ugy az első, mint a vármegyétől később, nyert utasításom, elég tág ösvényt, hagyott szigorúsága. Ezen ösvényen, emberi gyarlóságból hibázhattam is, de mentségem legyen e kor és jóakaratom.

Hasonló volt e korban némely működésem azon orvoséhoz, a ki, csakhogy kedves veszélyes betegének életét biztosítsa: számára szükségből, méregből is jóhatásu orvosságot készít.¹⁾

Igy ítélték azt meg azok, a kik közt éltem, de Kis-Máriától gyermekkorom óta távol lévén, hogy földeim is némileg ösmerhesenek s rólam elhamarkodva ne ítéljenek: helyén valónak véltem magamat a fentirtakban velük is megösmertetni.²⁾

Azt óhajtottam még elérni, hogy szülőföldem Kis-Máriának is némi külön szolgálatot tehessenek. Erre is megjött most az alkalom, ugyanis:

Ifju és férfi koromban fegyvert adott a kötelesség kezembe, de már ekkor is kedves mellék foglalkozásom volt Biharvármegye multjának puhatolása.

E puhatolás némely részét már 1875-ben „Biharvármegye

¹⁾ Reám kétszer lőttek orozva, egyszer pedig egy este saját udvaromban helyettem a feleségemre úgy lőttek, hogy a golyó egy hüvelyknyire furódott mellette a falba.

²⁾ Találkoztam több oly jó utra tért egyénnel, kik ifjabb korukban javithatlanoknak mutatkoztak, s e miatt irántuk kiméletlen voltam. Most ezek keresztapjoknak hívnak.

Vajjon ezen elnevezés nálunk, nem az egykor itt virágzott r. kath. hit bérmlási szertartásától maradt-e vissza?

sáréti járás leírása“ czim alatt közrebocsátottam, azóta pedig ennek javításán és a többi hiányzó részekben dolgoztam.

E munkálkodásomról Kis-Mária érdemes községi képviselő is tudomással birván, a f. év. október 18-án kelt határozatukban arra kértek fel, hogy munkámból Kis-Mária leírását kinyomatás végett engedném át, mert ők azt a honfoglalás ezredik évének emlékére, polgártársaik közt ingyen óhajtják szétosztani.

Szülőföldem e kívánságát készséggel teljesítem s midőn e csekély munkámat az alábbirtakban Kis-Mária érdemes közönségének rendelkezésére bocsátom: kívánom, hogy a magyarok Istene kedves hazánkat és abban Kis-Mária községét az idők végtelenségéig boldogságban tartsa meg.

Irtam Budapesten a honfoglalás ezredik évében.

O'sváth Pál.

Kis Mária község rövid ösmertetése.

Kis-Mária község Biharvármegyében Henczida, Esztár, Pocsaj, Pelbárthid, Bihar Félégyház, Bihar, Nagy-Kreki és Bojt községek által határoltatik.

A község határában vonul tovább a Beretyó-folyó, melynek hajdan egyik bővizü nagy ere által körített szigeten épült a község. Később a lakosság szaporodásával egy másik szomszédos sziget kapcsoltatott hozzá, mely utóbbi *Sziget-utcza* nevet visel. Ezen utcza nagyobb fele a jelen században ületett meg.

Egy kis óra távolságra esik Kis-Máriától Pap-Tamásinál az érmelléki vasut állomása, de használják a máriaiak, a bihar m. keresztesi és n.-váradí államásokat is.

A község alatt vonul el a Bihar — H. Pályi kavicsos ut, mely N.-Váradot Debreczennel köti össze.

A határ területe az 1887. évi kataszteri felmérés szerint 7743 hold 75 □ öl, de ebből 4625 h. 221 □ öl a községhez tartozó nagy-máriai pusztára esik s e szerint Kis-Mária község és lakossága csak 3117 h. 1454 □ ölet bir.

Ebből a község mint testületnek van 1242 h. 838 □ öl birtoka, melybe a 7 h. 732 öl jegyzői illetmény is bent foglaltatik. Az egyháznak van 52 h. 45 □ öle, mely a lelkészi 7. h. 1476 □ öl, a főtanító 5 h. 920 □ öl, a leánytanító 4 h. 947 □ öl, a kántor 2 h. 1097 □ öl illetményét is magába foglalja.

A község és lakosság 1896-ik évi állami összes adója 6260 frt 83 kr. a n.-máriai pusztá birtokosaié 5768 frt 47 kr. Összes adó: 12029 frt 30 kr.

A határ kicsisége miatt a szomszédos pelbárthidi birtokosoktól több izben összevásárolt a község 323 h. 862 □ öl földet, melyből 37 h. 85 ölet szőlős kertnek örökösen eladott egyescsnek, a többit pedig a vásárláskor megalapított haszonbér mellett mintha tulajdona volna, használja a lakosság.

Van három országos és hétfői napon heti vásárja. E vásárok hajdan látogatottabbak voltak, mert a mariaai polgárok, a híres Csáky-féle körmösdi fajból czimeres és nagy testű marhákat neveltek s azokkal kereskedést űztek. Ma már ezzel, mint szinte a méhtenyésztéssel is lanyhábban foglalkoznak.

Népességét Fényes 1839-ben 1868-ra teszi, mely azóta épen nem szaporodott, mert az 1890-ik évi Decz. 31-én végrehajtott népszámlálás szerint volt itt: férfi 1127, nő 1095, összesen 2222, ugy de ebből is a n. máriai pusztára 409 lélek esik, melynek levonásával Kis Mária lakossága csak 1813 lélek volt. ¹⁾

Lakosai általában magyarok és csekély kivétellel ev. ref. hitűek. A n.-máriai pusztán a változó bérlok és cselédek közt más hitűek is vannak.

A község tengerszin feletti magassága 103.

Néveredete és régi birtokosai.

E helyen, okiratilag a XIII-ik században Ó- és Uj-Mária, 1490-ben pedig Nagy és Kis Máriáról van emlékezet, ²⁾ de meg van örökítve a község neve Samariánál is, melynek, — talán épen azon helyét hol hajdan a Sz.-Mária kép állott, — ma csupán egy Samorja nevű csárda jelöli.

Mikor ületett meg az első Mária község? bizonytalan, de az bizonyosnak mondható, hogy a mint a közelében eső Keresztes község a mellette felállított keresztek nagyobb száma, ugy Mária is a hajdan helyén létezett szüzanya képei után örökölte nevét.

Az Ó előnévből bátran következtethetjük, hogy itt Ó Mária volt az első megült hely, de ez, mint szinte Uj Mária is korán elpusztultak, és minthogy a pocsaji erdő felől Nagy-Mária romjai még ma is kivehetők: így nagyon valószínű az, hogy a ma fennálló Kis-Mária község eredeti helyén áll.

Dr. Ortway Tivadar, Ó Máriát, azon okból tartja Kis Mária helyének, mert birtokosai a kis mariaai családból valók voltak; Ez azonban csekély ok, mert a mint alább látni fogjuk Ó és Kis Mária

¹⁾ Az 1895-ik évi helység névtár Kis-Mária és a n.-máriai pusztán 421 házból 2209 lelket mond.

²⁾ Csánky Hunyady kor. 616. Dip. 1: 30329.

riának birtokosai ugyanegy időben éltek, továbbá, mert *Ó és Kis-Mária* is ugyan egy időben léteztek.

A XIII-ik században, *Ó és Kis-Mária*, a bécsi kodex szerint egyesülten tartották fenn egyházukat és egyesülten adtak 20 kepe püspöki tizedet, lelkészük pedig egy fertő szeretet adományt.

1303-ban a Czibak család tagjai osztoztak rajta.¹⁾

1332-7 közt *Ó Máriának* Jakab, András és Imre lelkészei, évenként 5, *Új Máriának* pedig Mihály nevű lelkésze 9 garas fizetéssel említették s e szerint már ekkor külön községet képeztek.²⁾

Ekkor már a magukat ó-máriai és kis-máriaiaknak írott családok voltak birtokosai s e birtoktesthez tartoztak még, Nagy- és *Kis-Márián* kívül Gyapoly, Kerekegyház, Kaszatelek és Vasad, továbbá a henczidai, gálhidai, zsadányi, balkányi, chepáni, rábéli és környei Bihar vármegyében fekvő rész birtokok.³⁾

Az *Ó máriai* családról emlékünknél van 1342. május 31-éről, a mikor *Ó máriai* István és Lukács fia, kik gyapolyon is birtokosok voltak, mint tanuk szerepelnek a Chanálosi híres birtok perben.⁴⁾ 1351-ben pedig a n. váradi káptalan előtt *ó Máriai* Lukács kibékül Pochay Dénes fia János és társaival bizonyos kártételekre nézve.⁵⁾

A kis-máriai családból 1342-ből említették Lukács és 1514-ből ennek szinte Lukács nevű unokája a ki a pórlázadás legyőzésénél tüntette ki magát.⁶⁾ Ez a Lukács lehetett az, kit Bihar vármegye alispánja és szolgabírói Sz.-Jánoson 1521 Január 8-án tartott ülésükben, azért mert Thordai György jonbágyát Tar Istvánt birtokára költöztette, 25 márka birságba marasztalták el.⁷⁾ Ezen Lukácsnak az Ártándy családdal kötött szerződése juttatta a kis-máriai családot az Ártándiak birtokához s ezek közt Kerekihez. A kis-máriai családnak Kis Márián kuriája s utóbb vára is volt.⁸⁾

A Thorday család birtok joga Kis-Máriában 1507-ben veszi kezdetét a mikor Kanízsai O'sváth kanonok Borsi Benedek király emberével Thorday Zsigmondot Kis-Mária, Gyapoly, Kerekegyház

¹⁾ Századok 1893. X. J.

²⁾ Dr. Ortway Magyarország egyházi térképe és Bunyitay n.-váradi püspökség története III.

³⁾ Dr. Ortway

⁴⁾ Anjou kor okmánytár IV. 226 lap.

⁵⁾ Anjou kor okmánytár V. 502 lap.

⁶⁾ Bunyitai III.

⁷⁾ Károlyi levéltár III, k. 132 lap.

⁸⁾ Bunyitai III. k.

kaszatelek falvak és Vasad pusztába beiktatták.¹⁾ megjegyezvén, hogy Thordai Zsigmond, Thorday Benedeknek a kis-máriai Lukács leánya Agathától született fia volt.²⁾

A vármegye 1552-ik évi összeírása szerint, az ó- és uj-Máriát magában olvasztott Kis-Máriának birtokosa Bocskay György volt 11 portával, Nagy-Márián pedig az Esztáry örökösök 12 és Tholdy Miklós 7 portát birtak.

Még ekkor Kis-Máriai jobbágy község volt, de már 1579. február 5-én Báthory Kristóf erdélyi vajda Ujváron kiadott szabadság levele folytán, Bocskay Istvánnak Gyapol, Kaza, Kerekegyház, Kis-Mária, Félegyháza, Henczida, Balkány, Zsadány és Okány nevű birtokain a jobbágyok minden adózás terheitől felmentettek.³⁾

Hogy Bocskay István szülei és Bocskay maga is Kis-Mária lakóai voltak, igazolja Bocskaynak azon mentegetődző levele, melyet akkor írt, mikor a prágai fogságából beteges szülei látogatására haza bocsáttatott, de a kitűzött határidőre vissza nem tért. Ebben azt írja, hogy felmenne Bécsbe, de úgy hallja, hogy a császári sereg támadni készül s e miatt *kis-máriai* házáat nem meri elhagyni. Halasztást kér tehát nővére lakodalmáig.⁴⁾

Bocskay István emberbaráti nemes érzületét semmi sem igazolja jobban, mint azon cselekedete, hogy jobbágyait már 1579-ben szabadokká engedte tétetni, mi, hogy az ő akaratából történt, megerősíti ezt az 1606-ban a Kis-Máriaiknak adott következő:

Szabadság levele.

Mi István, Isten kegyelméből Magyar- és Erdélyország fejedelme, Székhelyek grófja, s. a. t. ezennel tudtul adjuk minden illetőknek, hogy mivel minden keresztyén társaságoknak és ezen Magyarországunknak hajdani törvényes Fejedelmei is t. i. a mi boldog emlékezetű elődeink — kik annyi földek, annyi népek végre annyi hatalmas és vitéz nemzetek és birodalmak fölé emeltettek — eleitől fogva minden gondjaikat, gondolataikat, munkáikat, törekvéseiket és szándékaikat oda irányozták és fordították, hogy jeles és bármely nagy erények és minden időben emlékezetre méltó tettek gyakorlása által, mi utakon és módokon és miképp tehetnék ma-

¹⁾ Bunyitay II. 218.

²⁾ Kismáriai községi levéltár.

³⁾ Károlyi oklevéltár III. k. 413.

⁴⁾ A bécsi titkos levéltárból. Századok 1886. X-ik füzet 836 lap.

gokat és növeket örök emléküvé és hallhatatlanná a fejedelmi férfiakban nem disztelen és haszontalan, sőt szép, dicséretes és igen hasznos dolognak itéltük, ha ők akár a kemény hadakozásban, úgy kívánván a szükség; akár pedig a békeszerzés s boldog egység és csendesség óhajta s munkálása, vagy bőkezűség, adakozás vagy építés által; akár pedig a városok s alattvalóik jólétének gyarapításában, akár végre a haza s szülőföld iránti háladatosság, s bármely más erényes cselekmények által — őseinknek példáit követik. — Ha azért alacsony sorsunkban a magokat irányunkban érdemesített személyek iránt mindenkor hálások lenni igyekeztünk: mennyivel inkább méltóságunk ezen fokát, melyre nem rég a mindenható Isten különös tetszése és jótéteményéből az országban lakó urak közakarata által emeltettünk, nem kell megelégednünk azon helyről, azon, közönségesen Kis-Máriának neveztetett, Biharmegyében levő rokonaink előtt igen kedves hazánkról, melyről a mi eleink, őseink, ősapáink nagyapáink és szüleink — mivel onnan származtak — magokat elnevezték, és hívták és a hol az égi hajlékokban visszatértök után testöket eltemetették, csendesen nyugalomra tétették és emlékeiket és sirboltjaikat fölépíttették! Nem, sőt ezen Kis-Mária birtokunkat teljes hatalmunk és különös kegyelmünknel fogva Magyarországi többi birtokainktól elkülöníteni és elválasztani akarván; elhatároztuk, hogy azt várossá tesszük, nevezzük és emeljük; a mint hogy elszakasztjuk, elkülönítjük, elválasztjuk, (várossá) tesszük, nevezzük és emeljük, akarván, és elhatározván, hogy ezután annak minden következő polgárai a község és az egész köztársaság — a kik időszerint majdan elő állandanak szünetlenül élhessenek mindazon szabadságokkal, szokásokkal, kegyelmekkel, kiváltságokkal, kedvezményekkel és mentességekkel, melyeket ezen Magyarországunk más városai jog szerint és régi szokásnál fogva bár miként élveztek. — Azonban Kis-Mária városunk fent említett minden lakosi és lakói iránti bőkezűségünk bővebb nyilvánításul nékiek a legörömebb, ezen, alább megírott szabadságokat és előjogokat adjuk, és engedményezzük.

I. Föllebb említett Kis-Mária városunk jóhírű és tisztességes állásu polgárai közül mindenki, bármely bizonyosság tévő vallomás és tanuskodásnál, két hitelre méltó, de köznépi állásu tanu helyet vétessék.

II. Hogy idegen adósságok, és bármely dolgok körül előjövő ok miatt — kivéven a főben járó vétket a mi birtokunkban s

Magyar- és Erdélyországunkban, őket személyökben, dolgaikban, és bármely ingó javaikban letartóztatni és lefoglalni: soha senkinek sem szabad; hanem ha valami velök való teendő adja elő magát az ne erőszakkal intéztessék el, hanem törvény útján illetékes és hivatali bíró előtt, a ki az igazságot és tartozott teljes elégtételt kifogja szolgáltatni; a mi ha történetből valami ok miatt megtagadhatnék, magokat a felperesek, az ország törvénye és szokása szerint tartoznak pert indítani.

III. Az összegyűlő község megegyezésével magok közül bírót, és népszószólót válasszanak, a mely bíró, bírósága évében, az esküdtekkel együtt, a lopások, rablások, gyilkosságok, gyújtogatások, erőszaktételek és bármely más ügyek felett itélni fog. Eltelvén pedig az év, ha a bíró a községnek nem tetszik, szabad tetszésük szerint mást válasszanak.

IV. Ha valaki közülök minden fiu- és leányörökösök nélkül hal meg, minden örökségeit és bármely nevű és című vagyonait végrendeletileg szabadon hagyhatja, valamint atyafiainak és rokonainak, úgy külső jó embereinek és idegeneknek is. Ha pedig az ilyen kimuló semmi végrendeletet nem tett; akkor annak összeirt javai nem a királyi Fiskúsrá, hanem az egész községre szállanak.

V. Ha valaki a többször említett város lakói közül gyilkosságban és más halálos bűnben találna esni és házatól megszökik: az akkori város-bíró az ilyen gyilkosnak, és gonosztevőnek minden javait keze alá veszi mindaddig, míg a vétkes a véghez vitt gonosz tetteiből magát kitisztítani és büntetlennek, s ártatlannak kibizonyítani nem tudja.

VI. Mondott városunkban nemesek nem fognak tétetni, ha pedig már tettetek, legyenek ezen nemesek idegenek vagy helybeliek, ellent nem állván nemesi előjogaik, a községnek minden és bármely terheit, éppen úgy mint akárki más a város lakosai közül hordozni és viselni; — a község szabadalmainak és előjogainak minden pontban, czikkelyekben és részekben, — hasonlókép a törvényeknek és régebben, vagy ujabban a körülményeknél fogva bevett vagy veendő rendeleteknek és szokásoknak, minden vonogatás nélkül, teljesen hódolni és engedelmeskedni tartoznak és köteleztetnek. Másként megbecsültetvén az ily makacsoknak és lázongóknak, minden örökségei és házai, szabad legyen a bírónak a becsült összeg kifizetése után, az ilyeneket közülök elmozdítani és összeirott házait és örökségeiket, a község helybenhagyása nyomán, a kinek akarja eladni.

VII. A midőn valamely idegen vagy jövevény a mondott községben magát bevétetni és bekebeleztetni és lakását tetszése szerint oda helyezni akarja, tisztességes eredetéről és családi származásáról szóló bizonyítványok előmutatása után, ezen város minden kiváltságainak, kedvezményeinek, szabadalmainak, törvényeinek, szokásainak, sértetlenül leendő megőrzésére s egyszersmind minden terheknek és nehézségeknek, s a körülményeknél fogva kedvező vagy kedvezőtlen s bármely esetben közönségesen mindenkire néző szolgálatoknak ő velük egyformán való elvállalására előbb, eskü letétele mellett nekünk és az egész községnek magát lekötván, és elkötelezván s nem másképpen vétessék be a város lakosai közé.

VIII. Akármiféle községek, mezővárosok, városok, falvak, helyiségek és birtokokból, vagy végre a földnek akármely vidékei, vagy tájékairól akármiféle nemzet és nemzetségből való gyarmatosok, lakosok, vagy jobbágyak nevezett városunkban szállásolni jönnek, ezeket mondott városunkból előbbeni lakhelyekre vissza vinni, vagy vissza hurczolni soha és semmiképp senkinek, még az ő földes úrának sem szabad; sőt míg csak nekik tetszik ezen városban a föllebb megirt feltételek alatt szabadon és biztosan lakhatnak és csak az ország törvényei szerint vétethetnek vissza.

IX. Ne hogy jövőben is mint eddig bizonytalan pecsétet használjanak, határozottan, és tudatosan s jó akaratunkból meghagyjuk; hogy egy jeles és vitéz érettkoru, veres öltönyt, fehér darútollakkal, s összefoglalt drága kövekkel felékesített s gyöngyökkel helyel-helyel felczifrázott fekete főveget viselő, megaranyozott karddal felövedzett, bársonnyal bevont, arannyal ékesen kicsinosított királyi székben, komoly méltósággal, összetett kezekkel ülő, egyfelől vértől pirosuló kivont szablyával, másfelől, megaranyozott buzogánnyal ellátott, a fejedelmi méltóságnak mint egy eleven képét kiábrázoló hősnek képe legyen, pecsétjök, (czimerök) mely ezüst vagy réz, vagy más ércben ezen körirattal „Pro Deo et Patria“ be metsztvén, azzal mint hiteles pecsétjükkel s zöld viasszal pecsételjék meg mostantól fogva minden ezután következő időben, minden s akármely ügyben, közülök kibocsátandó bármely leveleiket, mely viaszpecsét akármiféle leveleikre rá függesztvén, vagy rá üttetvén, épen ezért s általában mint más városaink levelei, és hasonló című pecsétei — a pecsét használatát illetőleg — erővel és hitellel birjon és valósággal birni is tartozzék.

X. Azt sem kell elmellőzni: hogy az ő akaratuk ellenére még

a Kereki vár urai cselédségének és szolgálinak sem szabad az ő makktermő erdőikben, hizlalás végett malaczokat és disznókat hajtani; hanem csupán magának a Kereki-várát örökös joggal bírónak lehet nem vidéki és idegen s akárhonnan össze szerzett, hanem csupán a ke reki-vár majorsági barmaiból és malaczaiból annyit a mennyit akar hizlalás végett oda hajtani. — Azonban a bírák és polgárok az egész község megegyezésével és helybenhagyásával, szabad tetszésök szerint, a mondott makktermő erdőkbe időnként vehetnek fel vidéki malaczokat. — A mely vidéki malaczoknak tízedé és bár mely jövedelme és haszna a helybeli bíró által két egyenlő része szakasztatván és osztatván, az egyik rész mindaddig, míg a Kereki-várát a mi igazi örökösseink, legközelebbi véreink és atyánkfiai birandják, a Kereki-udvar számára adassék, azért, hogy a Kereki-vár urai vagy birtokosai a város összes lakóseit, minden előjogaik, szabadalmaik, kedvezményeik és mentességeikben, akár mely Fejedelem előtt és minden megtámadók, háborgatók és alkalmatlankodók ellen védeni, fedezni és oltalmazni köteleztessenek; a másik rész pedig a város lakósei által arra rendeltetett gondnokok és egyháziak által a Szent hajlékokra és az egyház személyeknek és az iskola tápintézeti növénydékeinek (*alumnorum*) fenntartásukra fordíttassék. Ha pedig — (mitől Isten őrizzen) a mi véreinknek és vérszerinti atyánkfiainak igazi örökösei kihalnának, vagy történetesen nem lennének, s a midőn és a mikor nevezett Kereki-vár, vagy a Fiskúsrá, vagy pedig bármi módon és cím alatt, akár mely más idegen birtokosokra és földes urakra szállana, ezen esetben rögtön, azon időtől fogva örökre a mondott malaczok tízedei egészen és minden hiányosság nélkül, már nem a mondott Kereki-udvar hasznára, hanem csupán a föllebb mondott egyházi személyek és iskolai növénydékek számára szedessék össze és vétethessenek be.

XI. Hasznukat és előmenetelőket akarván munkálni, nékik azt is örömet megengedjük, hogy az ott folyó Beretytyó vizén, a maguk határukban, három, vagy ha tetszik több kerekű vizi-malmot építhetnek, az egész község számára. Melynek jövedelme és keresménye egyéb napokon a város közhasznára fordíttassék; a szombatnap jövedelmet pedig egészen és minden hiányosság nélkül azon nap reggeli órájától fogva a vasárnap reggeli óráig minden héten, akár hány kerekű legyen is a malom teljesen egészen mind ezen város iskolája tápintézeti növénydékeinek (*alumnis*) engedjék.

XII. Mindkét nemű örököseiket és utódaikat minden rendes és rendkívüli adók, még a mi kamaránkat illető adók és segély pénzek (kivéven az országbeli urak közgyűlésében rájuk vetendő díjjakat) fizetésétől és a fiskust illető, a mi birtokainkban eső, bár hol lévő vámokon való minden fizetéstől, a sereg és tábor számára élelmi szerek adásától, seregeknek s bármi jövő-menő katonáknak hozzájuk való beszállásolásától, mindennemű köznépi és polgári szolgálatok teljesítésétől; saját határukon szőlőlik, szántó-földjeik és majorsági birtokaik terményeiből a tizedek, kilenczedek és kepekeresztek addig tartozott fizetése alól jó szívvvel felmentjük és kivesszük oly czélból s oly módon s azon feltétel alatt, hogy minden tizedek behajtatván és össze hordatván, a mondott község bírása által beszédetvén és minden hiány nélkül egybegyűjtetvén, mindenkor a lelkészeknek és a kismáriai iskola rektorainak és tápintézeti növendékeinek javukra, hasznukra és fizetésökre rendeltessenek. A kilenczed szedés és pedig közölök egészen eltöröltessék és soha többé náluk szokásba ne jöjjön.

XIII. Évi vásárokat is évenként, hármat, jelesen az elsőt a Szent Pünkösöd ünnepe után a negyedik, a másodikat vízkereszt ünnepe után, a harmadik, a harmadikat pedig boldogúlt Miklós konfeszor ünnepe után ismét a harmadik, az ünnepet közvetlenül követő hétköznapra, heti vásárokat is minden héten a negyedik köznapra, épen azon szabadságokkal engedményezzünk, a melyekkel más szabad városok, mezővárosok, majorok és birtokok év és heti vásárai tartatnak, azonban mégis a szomszéd helyek évi és heti vásárainak sérelme nélkül.

XIV. A mi a korcsmát, vagy is a bornak s más akár minémű czégér alatt kiméretni s eladatni szokott italoknak kimérését illeti: ebben nekik mindenkorra s minden időben teljes kimérési tehetséget és szabadságot adunk s azt soha sem a magunk sem pedig a Kereki-údvár számára fordítani nem fogjuk s meg nem engedjük, hogy azt akárki is magának eltulajdonítsa.

XV. Posta vagy a mint nevezik gyors (cursaries) lovakat a mi utódaink szabadmeneti leveleik nélkül (absqueliteris salvi passus) vagy pedig élelmi szereket (victuália) senkinek kérésére kiszolgáltatni nem tartoznak.

XVI. Arra nézve is megnyugtadni és bizonyosokká tenni akarjuk őket, hogy őket, s örököseiket s mindkét nemen lévő minden utódaikat soha semmi időben senkinek el nem ajándékozzuk, hanem felfogadjuk, hogy őket mindig szabadalmazott város lakosainak

fogjuk tartani. Minek okáért nektek, nevezett Biharvármegyének Tekintetes, Nagyságos, Nemzetes, Vitézlő és Nemes, Főispánjai, Alispánjai (Grófjai Algrófjai) és Szolgabirái, adó kivetői, adóösszeirői és bárminemű adók számvevői, tizedszedői, — hadvezérek, sereg vezetők, tábornagyok és őrmesterek (castrorum et excubiarum magistris) szállásmesterek; — a váraknak, jelesen pedig a mi Kereki-várunknak kapitányai, hadnagyai, felügyelői és várnagyai és bármely más helyek tisztviselői, harminczadszedői, — hidvámszedők, átkelési útjárasi és úti-örök és azok helyettesei; — nemkülömben nektek előre látó és körültekintő polgári tisztviselők, mindennemű városok, mezővárosok, falvak és birtokok birái falusi és esküdt polgárai, és más bármely állásu, méltóságú, állapotú és magas helyzetű emberek, a kik tudniillik ezen mi Magyar- és Erdélyországunkban akár hol jelenleg letelepedve vagytok és lakoztok és jövőendőben időről-időre elő állani fogtok, kik a most mondottakról tudomást szerzendetek — ezennel meghagyjuk és keményen megparancsoljuk, miszerint ti is, mostantól fogva ezután, megjelölt Kis-Maria városunkat szabad és általunk tett és kinevezett városnak tartsátok, és mint a Magyarországi városok közül egyet úgy elismerjétek; annak mind az egyes polgárait és lakosait, a kik — mint föllebb mondatott — jó és tisztességes állású emberek, mindenkor két tanú helyett fogadjátok és vegyétek; és az ő általunk engedélyezett pecsétjüket elfogadjátok és helybenhagyjátok; és őket s szolgáltaikat a ti földeiteken birtokaitokon, uradalmaitokban és tisztviselői körötekben, sem személyökben, sem vagyonaik, áruik és bármely jogaikban, kihágások, vétkek és akármiféle adóságok és bármely más ügyek körül előjövő ok miatt kivévén a főbenjáró vétket — senkinek kérésére le ne tartoztassátok és le ne foglaljátok: sőt ellenök minden pert az ő illető birájuk előtt tartozzatok és köteleztessetek megindítani és folytatni; és őket, a mi kedvezményünk ellenére, előbbeni lakhelyökre, az ország törvénye szerinti eljárás nélkül vissza húrczolni ne engedjétek. Egyszersmind semmi nemű rendes és rendkívüli adók és a mi kamaránk hasznára járó segélypénz fizetésére s bárminemű köznepi és polgári szolgálat tételek teljesítésére, a tábor és sereg számára élelmi szerek adására, tizedek, kilenczedek, kepekeresztek és vámok fizetésére szorítani és kényszeríteni, vagy hozzájok sereggel és zászlóval beszállani; sem föllebb mondott erdőikben malaczaitokat bebocsátani ne merészeljétek; hanem őket, mint a kik föllebb érintett módon, mint ezen terhek alól felszabadítottak és kivétettek, összes

és minden előjogaikban, minden erőszakos megtámadók ellen védeni, fedezni és oltalmazni kötelességtőknek ismerjétek. Titeket pedig kereskedők, kalmárok és más vásáros, bárhonnan való útas emberek ezennel biztosítunk és megnyugtattunk, hogy fentnevezett Kis-Mária városunkban, föllebb mondott módon, mindenkor megtartandó, engedményezett fent említett évi és heti vásárokra minden áruítokkal, jószágaitokkal és javaitokkal szabadon bátran és minden félelem nélkül jönni és sietni merészkedjétek; és ott nevezett dolgaitokat elvégezvén, térjétek vissza, ha úgy tetszik szeretett lakheleitekre, mindenkor bátorságban lévén a mi oltalmunk és különös gondoskodásunk alatt vagyonaikat és személyeket. És ezeken a vásárokon és más közhelyeken, a hol szükségeltetik kihirdetni akarjuk és ezt tenni el nem mulasztandjunk. Mindezeket át olvasván, teljesen kiadatni elrendeltük. A mely dolognak örök emlékére és erősségére függő és hiteles pecsétünk erejével megerősített jelen levelünket nevezett Kis-Mária városunk említett minden polgárainak és lakosainak, s azok örököseinek, mintkét nemem lévő minden utodaiknak örökre kegyelmesen kiadtuk és ki-bocsátottuk.

Kelt Szabad Kassa városunkban szeptember hó huszonkettedik napján az úr ezerhatszázhatodik esztendejében István fejedelem. Péchy Simon szolgabíró jelenleg titkár. ¹⁾

Ezen korban ily nagy értékű adomány, azt feltételezi, hogy a kis-máriai polgárok ősei rá szolgáltak arra, rá szolgáltak pedig véres küzdelmekben vitózságukkal úgy Bocskay István fejedelem mint elődei iránt tanusított törhetlen hűségükkel. Hogy az utódok is örökölték e hűséget és hálát, bizonyítja az, mert Kis-Máriában ma is minden polgár a legnagyobb tisztelettel viseltetik a Bocskay név iránt és hogy az külsőleg is kimutassa, az ev. ref. egyházban, — honnan a képek számüzve vannak, — kivételesen Bocskay István életnagyságu arczképét régi idők óta tartja. Ily arczkép csaknem minden polgár szobáját díszíti, melyet hajdan a város által tartott festő minden polgár számára ingyen festett. Ilyen festője volt a városnak a harminczas években Kis András uram. — A hála kifejezése az is, hogy a község főutezája — melyet O'sváth Gyula indítványára szépen befásítottak, — Bocskay-utca nevet visel.

¹⁾ A községi levéltárban levő eredeti latinból fordította. Könyves János ref volt lelkész.

Bocskay István származása, Michbán, Michbánné siremléke és a Bocskay György-féle összeesküvés.

A család előneve Boesckói és Kismáriai. Régi oklevelekben de Bochko iratott. Okmányok igazolják, hogy a Boksa nemzetiségből (de genere Boxo) vette eredetét. Törzse Simon Michbán volt, kinek hét fia közül Dienestől származott a Bocskay család Dienes 1280-ban, testvéreivel Zemplén vármegyében Kövesd várát cserélte Roland nádor fiaitól. Dienes fia Gergely 1320-ban osztozik unokatestvérével és neki jut Zemplembe Boesckó és Agócz helyiség. Gergely három fia közül Demetertől nyulik le a Bocskay család. Ezen ágból I. Péter 1487-ben slávoniai albán és Körös vármegye főispánja. I. Péter magtalanul halt el. Szinte ezen ágból Simon (1499) atyja volt *II. Györgynek, ki magát a biharmegyei Kis-Máriáról irván a kismarjai ágat alkotá.* II. György előbb Miksa király tanácsosa és titkára volt. 1556-ban Dobóval részt vett Szamosujvár védelmében, később a király ellen fordult és 1568-ban *Zápolyay János pártjára állott, mely után Erdélybe vonult, hol 1571-ben meghalt.* Bielek szerint 1552-ben birta Biharban, Nagy- és Kis-Máriát, Kaszát, Kerekegyházat, Gyapolt Okányt Balkányt, ¹⁾ Chepánt és Zemplémben is birtokos volt. II. Györgynek Sujok Balázs leánya Krisztinától következő gyermekei voltak. I. Erzsébet, Báthory Kristóf fejedelem neje, a Báthory Zsigmond fejedelem anyja, ki midőn 1581-ben meghalt emlékére aranyak is verettek. 2-szor Sára Bagdy Györgyné. 3-szor Ilona Haller Gáborné. 4-szer Krisztina Horváth Györgyné, kinek leányát Báthory Gábor vette nőül. Ez után 1557-ben Kolozsvárt, született István, előbb váradi kapitány, bihari főispán, később Erdély- és Magyarország választott fejedelme. ²⁾ Nője Berekszői Hagymásy Kata, ki előbb Várkocz Mihályné volt.

Testvérei voltak még Istvánnak Judith Losonczy Bánfy Kristófné, továbbá Jeromos, ki Draskovits György zágrábi püspök által neveltetett és valószínűleg ez is mint István, magtalanul halt el. Testvére volt még III. Miklós, a kinek István fejedelem Görgényt, Vészt, Sajót hagyományozta. Ennek fia lehetett azon kis-máriai Bocskay Gábor, ki 1616-ban egresi birtokán 21 éves korában meghalt.

¹⁾ Biharvármegyei elpusztult község.

²⁾ Budapesti szemle II. 366.

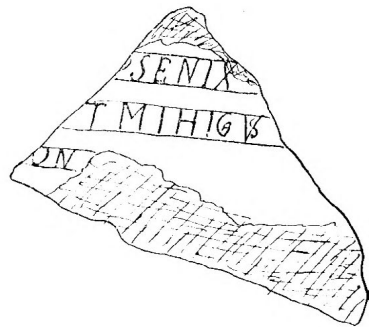
Bocskay György felől Kerékjártó Árpádnál áll III. k. 131. lapon a következők jegyeztettek fel: „Bocskay György, mint János király titkos hive Magyarorszában számos urat, különösen sógorait Balassa Jánost és Dobó Istvánt meglátogatván, azon igyekezett, hogy Bornemisza Pál püspök, királyi helytartó megbuktatásával Zólyomot, Nyitrát, Lévát, Pozsonyt és N.-Szombatot török segélye elfoglalhassa és így Miksa királyt az országból kiszorítván Zápolyát általában királyá kiáltassa. Ezen összeesküvés felfedeztetett Balassa és az elégületlenek 1569. aug. 1. az országtanácsban elfogattak, Bocskay pedig többekkel Erdélybe menekült, de jószágai elfoglaltattak s másoknak adományoztattak. Ezen összeesküvés Miksa király németesítő törekvéseit semmisítette meg.

A fent írtakból is bizonyos, hogy Bocskay István elődei Kis-Máriának régi birtokosai voltak, azt pedig, hogy már a család törzse Simon Michbán is nemesak birtokos volt itt, de itt is lakott, igazolják azon sarkő darabok, melyek itt a templom újraépítésekor 1800-ban, a hajdan temetkezési helyül szolgált helyiségben találtak.

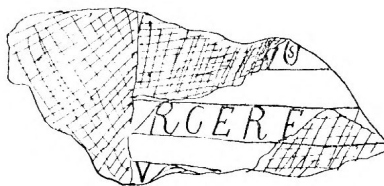
Ezen sarkő darabjai a község ereklýei közt őriztetnek és róluk Ósvát Kálmán ezen rajzot adta át.



II.



III.



Ezen sirkő darabok latin szövegü felírásának e két szavából „Michbanis uxor“ tudjuk, hogy a sirkő a Michbán feleségének volt felállítva és így itt kellett élni és halnia.

Mikor és kik dulták fel e sirt? bizonytalan, de valószínű, hogy a török hordák akkor dulták fel, midőn 1664-ben Kis-Máriát kirabolták.

E sirról emlékezik István fejedelem a már fent közlött szabadaiom levélben ekképen:

„Nem kell megfélekezünk azon helyről, mely közönségesen Kis-Máriának neveztetett és Biharmegyében levő rokonaink előtt igen kedves hazánkról, melyről a mi eleink, őseink, ősapáink, nagyapáink és szüleink, — mint onnan származottak, — magukat elnevezték és a hol égi hajlékukba visszatértek után, testüket eltemették, csendes nyugalomra tétették és emlékeiket, sirboltjaikat felépítették.“

Michbánnal, mint Róbert Károly király hívével elsőbe 1300-ban találkozunk, a mikor mint a Gutkeled nemzetségből való debreczeni Dózsa Ákos nemből eredetnek mondatik. ¹⁷⁾

Michbán neve történeti emlékü lett az által, hogy 1349. jul. 30-án, midőn Nagy Lajos király Nápolyból kivonult, ő mint fővezér Tarentói Lajossal öt havi fegyverszünetet úgy kötött, hogy Tarentói Lajos kötelezte magát a Magyaroknak három várat mindaddig átengedni, míg ötvenezer aranyat le nem fizet. Ekkor a magyar seregben laza fegyelem uralkodott, de a Michbánnal Kalabriában összpontosított csapatoknál némi rend volt. Michbánnal két fia is vele volt. ¹⁸⁾ Nagyon valószínű, hogy ekkor Michbánt mint bihari nagybirtokost több jobbágysai között a kis-máriaiak is követték és a magyar névnek ekkor is dicsőségére szolgáltak.

Michbán családja sok jelesekett adott a vármegyének és a közhazának, kik között emlékezzünk itt meg a legkitünőbből

István fejedelemről és viselt dolgairól.

A XVI-ik század vége felé, az osztrák kormányzat erőszakoskodása nagy elégtelenséget szült.

Az általános elégtelenség ezen szakában egy férfit vont magára Biharban a közfigyelmet a ki 1599-ben Erdélyből száműzetett s a közügyektől félrevonultan n.-kerékii várában lakott. E férfit a volt bihari főispán Boeskey István volt; de őt, — ki pedig

¹⁷⁾ Századok 1893. X. f.

¹⁸⁾ Századok 1893. 668—669.

mint tudományos képzettsége, mind kormány képessége, mind gazdagsága miatt egyedül íteltetett az elégületlenek által a felkelés vezetésére, mint az osztrák házhoz vonzalommal viseltető s puritán jellemű egyént, a fontos szerep elvállalására bírni nem lehetett.

Bocskaynak, a csakugyan vezérlete alatt Biharba létrejött felkelésbe lépése iránt különböző vélemények vannak: Egyik ez:

Bocskay az elégületlenek első felhívására elhárító feleletet adott, a második felszólítást pedig a jenői német őrség elfogta. E levél 1604-ben, midőn a királpártiak Lippánál Rákóczy Lajos és Duval Henrik hadnagyok alatt a törököt megverték, a törökök podgyásza közt elfogott Bethlen Gábor mentéje zsebében találtatott. Ezen levél alapján, Bocskay, Belgiojózó cs. k. főkapitány által a rakamazi táborba idéztetett, Bocskay azonban Bethlen Gábor által értesülve e levél rossz kézbejutásáról, megjelenés helyett hadgyűjtéshez fogott. Sz. Jób várát ekkor távoli sógora Fráter Istvánra és Székely Ferenczre, kerekivárát Örvendy Pálra bizta, maga pedig Solyomkő várába ¹⁾ vonult. Bocskay megfenyítésével Barbiáni cs. k. tábornak lett meg bízva, a ki Sz. Jób parancsnokaival elhitette, hogy Bocskay a törökökhöz menekült, azok Sz. Jób várát lövés nélkül feladták. Bocskay ekkor követeket küldött Barbianihoz és kérte, hogy ügye törvény elé adassék, de választ sem kapott. Ekkor tehát kincsei egy részét Géczy Péterné zsákai kastélyába rejté s elhatározta, hogy Barbiánival szembe száll. Barbiáni csakugyan ostrom alá vette Kerekit, de innen Örvendy Pál visszaverte, mely után, minthogy a Barbiáninál volt háromezer hajdunak rosszszul esett a magyar helyek feldulása, habár azzal kecségtették őket, hogy Debreczent is kirabolhatják: Barbiánitól Bocskayhoz pártoltak. ²⁾

E hajdukat ajándékozta meg azután Bocskay Kállóvár kipszított vidékével és ezek Erdély védfalává lettek. Barbiáni és Pecz tábornok ezután megerősített haddal 1604 okt. 16-án Bocskay ellen indult, de Álmos és Diószeg közt Bocskay által megverettek, Ladányi György pedig az egyik parancsnokot is elfogta. Bocskay ez időtől fogva mint szabadsághős állott serege élén. ³⁾

A másik vélemény Szilágyi Lajos szerint következő: ⁴⁾

¹⁾ Solyomkőt a csász. biztosai Zójomi Istvánnak adták. Lásd Solyomkő. Élestd. ²⁾ Erdélyi tört. adatok III. 52.

³⁾ Erdélyi tört. tár. IV. 165. Kővári.

⁴⁾ Bihar című lap 1896-iki folyam 19 szám. Szilágyi Lajos n.-váradai ügyvéd volt az atyja Szilágyi Dezső volt igazságügyi miniszternek.

„Szép szőlője volt a bihari hegyen Bocskay fejedelemnek, mely a hegytetőn terült el, Bocskay a kerekii várban lakván, gyakran időzött itt és az itt termett borát a kerekii vár pinczéibe hordotta. Álljon itt a Bocskay kor egyik legnevezetesebb eseménye, mint a mely a bihari szőlővel némi összeköttetésbe van. Lónyay mindenkép erőltette sógorát, Bocskayt, hogy támadja meg a váradi német sereget, mert úgy hallatszik, hogy különben is fel van a császárnak adva, hogy ellene fel akar kelni; de Bocskay csendes véralkatu okos ember lévén nem volt rábirható. Ennél fogva az alizgató, más módot talált sógora ingerlésére, nevezetesen felment Bécsbe, feladta Bocskayt, hogy az megtámadni készül a váradi várban lévő német őrséget és parancsot eszközölt a kerekii vár megtámadására. Ezután vissza ment Bocskayhoz és a támadás napján, mit ő jól tudott, így szólt hozzá. Sógor! Hátha elmennénk a bihari szőlőbe? Bocskay azonnal nyergeltetett és egy lovásztól kísérve el is mentek oda. Délfelé ágyuzást hall Bocskay Kereki irányából, majd pusztá szemmel is kiveheti azok lángját. Nem megmondtam, szólt ekkor Lónyai, hogy megtámadnak a németek!! Bocskay ekkor haza futtatá lovászát, mert tudni kell, hogy a kerekii-vár árkába folyó kis-kőrös alatt alagut vezetett a várba és megizené feleségének, hogy csak két hótig tartsa a várat, akkorra nagy erővel megy felmentésére. Ekkor aztán, Főlegyháza Diószeg, Mihályfalva népét felkeltve husz ezredmagával, hátulról a német sereget megtámadá, a mikor a várkapun kirohant kerekiek segélyével úgy megverte őket, hogy Tokajig szaladtak. Az álmasdi határban máig is vérvölgyének nevezik azon helyet, hol a német tábornok még egyszer összeszedett serege tönkre veretett.“

A Bocskay-féle felkelésről Biharban ez a hagyomány. Ilyen formán beszélt erről élőszóval Debreczen egykori jőnevű történet tanára Péczely József is. Ezt látszik tanusítani, maga a szereplő Bocskay fejedelem által a n. szalontai hajduk részére 1606 már. 16-án kiadott szabadalom levél is, melyben a nevezett hajduk érdemei elősorolása után ez áll, „különösen kitüntették pedig magukat kerekii-várának oltalmazásában, melyet *hirtelen és minden várakozásunkon kívül* a német katona ostrom alá fogott.“ ²⁾

¹⁾ A micskei pusztá csárda és Bihar közt a püspöki gyeplegelőn a hatvanas években efféle alagut azáltal fedeztetett fel, hogy a föld több helyen 20—50 méter hosszúságban süppedt alá. Hasonló tünetek észleltettek a besenyei pusztán is.

²⁾ N.-Szalonta tört. Rozvány.

A n-kerekii vár felmentése 1604. okt. 15 az álmosdi véres ütközet pedig okt. 16 án történt.

Vannak a kik Bocskayt nagyravágyás és a vérengző Báthory Zsigmond által kivégeztetett főurak miatt is gyanusítják. E vádakkal a tanácsos Bocskayra vonatkozólag némi valószínűsége azért látszik, mert ő neki mint verrokonnak talán lehetett volna gátolni e kegyetlenkedéseket és nem szabad lett volna a szerencsétlenek elkobzott javaiból semmit elfogadni.

Hogy Bocskay Báthory Zsigmondnak mily kedves embere volt, mutatja az, hogy már 1592-ben fejedelmi tanácsos, váradi kapitány és biharmegyei főispánságra neveztetett ki.

1589 ápr. 23-án a váradi-várhoz tartozó Latabári egész birtok neki adományoztatott.

1590 decz. 14. k.-maria, Gieres, Félégyház, Kerekegyház, Kaza (ma puszta) Hencyda, Balkán (ma puszta) Okán, Sadán, Chegesd és Bod falvakban mint az ősei által is birt javakban erősített meg.

Ugyanez évben kereki várost, Bedeo Furta, Konyár, Pály, Latabáry falukat és a következő helyeken u. m. Keresztes, Ártánd Sas, Peterd, Ádám, Nagy vagy Mokol szántó, Tamáshyda, Erdőgyarak, Kiskemény és Mártontelkén részbirtokokat, továbbá Kékes és Suliháza praedimokat nyerte.

Ugyanez idő tájt a biharmegyei rékási és tótfalusi rész birtokokat, az utóbbi helyen udvarházat, továbbá Szurdok, Kokath, Krajnikfalva, Ravaszlik, Kis Kopacsél, Kabalás patakán és Püspöki mezővárosban, a Karácsonyszer hegyen szőlőt kapott adományba.

1596. szep. 18. Báthory Endre hűtlensége esetével adományba nyerte az akkor beiső szólnok megyéhez tartozott Margitát és Rudolf erdélyi biztosai jelentésük szerint Székelyhid is Bocskayé volt. Ezeken kívül birtokai voltak Erdélyben, K. Szolnokban sőt Szabolcs megyében is.

1591. márcz. 29-én a biharmegyei Kereki, Sólyomkő és Szt. Jób váraiban, Micske, Kövesd és Védudvarházaiban és minden birtokában szabad báróvá emeltetett, a fő- és alispánok, szolgabírák hatósága alul kivétetett. Felmentette a Fejedelem Bocskayt ekkor az adó és tized fizetésétől is, de másrészt kötelezte, hogy felkelés idején, személyesen lovasai és szolgáljaival együtt tartozzék megjelenni, csapatja zsoldját fedezni és a Fejedelem javát saját élete kockáztatásával is elősegíteni.

Ezen adományozások és kitüntetések gyanura adtak tehát okot, mégis azért inkább feltehető, hogy Báthory Zsigmond vérengzéseinek inkább a reá egész befolyást gyakorolt Carillo Alfons jezsuita gyóntatója volt értelmi szerzője, mint Bocskay, kinek minden cselekedete nemes jellem s a legőszintébb honfiúi érzelemről tanuskodik.

Báthory Zsigmond hitványságát kellő színben tünteti elő az, hogy midőn kincstárnoka jelentette, miszerint a kivégzett főemberek kincseiből 25 szekér nemes ércz, és 650 ezer forint folyt be, arra csak azt jegyezte meg: No, most már van pénz a török elleni háborura. És e háborut ki ajánlhatta neki jobban? a gyóntató-e vagy Bocskay?

Midőn Bocskay 1599-ben Báthory Endre, majd 1602-ben Mihály vajda által Erdélyből száműzetett, a végzésben, szó van ugyan titkos praktikákról s arról hogy császár ő felségének is vétett, legnagyobb bűnének azonban az mondatik, hogy Báthory Zsigmondot Ópuliából titkon visszaszállította.

Hogy a császár előtt is bevádoltatott Bocskay, bizonyos abból hogy másfél évig Prágában volt letartoztatva.

Vannak tehát kik Bocskayt megszégyenítő nagyravágyással vádolják; tekintse meg azonban bárki a Bástia korszak borzadalmait, a Mihály és Raduj vajdák nemesség irtását, a nép koldusbotra jutását és Bocskaynál, hatalmas tetőpontján a királyi jelvények visszautasítását: elfogja ösmerni, hogy az a férfiú, ki a körülmények által kényszerítve nyult fegyverhez, ki hatalmas tetőpontján a királyi jelvényeket is visszautasította, nem volt hiúság rabja; a rá fogott kapzsóság vádja pedig önmagától elesik, midőn tudjuk, hogy birtokain mint p. o. K. Maria és Fülegházán, korunkig ő volt az egyetlen, a ki a lakosságot, minden váltságdíj vagy önhaszonlesés nélkül a jobbágy terhek alól önként felmentette.

Bocskay hadai jobb részét a szilaj hajduk képezték, kikkel és a török segélylyel, midőn 1605-be az ellene a moldvai vajdákkal szövetekezett szászokat megverte! 1605 februárba a székelyek, nov. 14 én pedig a szászok által is fejedelmül választott.

Ezután a király elösmerése is csakhamar megjött, mert hadnagyai, kik közt Buchy Benedek bihari birtokost is találjuk, a hajduk és török csapatokkal Ausztria széléig kalandoztak és a király pártot oly szorultságba hozták, hogy e részről az előbb javaitól megfosztott Illésházy Istvánnak kelle Bocskayt békére hajlítani.

Boeskay a török tulterjeszkedéstől tartva, már ekkor elfogadta volna a békét, de a cs. k. vezér Básta, a ki Boeskayra a tőle kölcsön kért husz ezer forint megtagadásáért neheztelt, — elodázta azt. Ez lett oka aztán annak, hogy október 28 án Sárospatakon, annál is inkább elfogadta azon török okmányt, melyben őt és fi örököseit, a Sultán, a magyar királyság és Erdély fejedelemségébe megerősítette, mert a Sultán, néhány nyugoti végvár és a mecsetes helyek kivételével, az általa elfoglalt helyeket visszaadni ígérte.

Ekkor a nagyvezér Budára hívta Boeskayt, ott a Sultán nevében koronát tett a fejére, zászlót és buzogányt adott kezébe és 16 kísérlőjét intette, hogy a német által ne hagyják magukat elcsábítani.

Boeskay ez alkalommal kísérlőihez így szóllott: „Elfogadom a koronát ajándéku, de nem a királyság jeléül, mert van Magyarországnak élő koronás feje és tanuul hivlak benneteket, hogy nem akarok azon nemzet szabadságán esorbát ejteni, melynek szabadságáért fegyverhez nyultam“.

A mit mondott Boeskay azt teljesítette is, mert a mint a király az ország szabadsága visszaállítását és a protestans vallást biztosította, békét kötött. Ekkor Erdélyen kívül, Máramaros, Kraszna, K. Szolnok, Bereg, Ugocsa, Szatmár és Biharmegye Várad és Huszt várakkal maradt birtokában.¹⁾

Jellemző Boeskaira nézve az, hogy midőn 1606. novemberben Rudolf a hitlevelében azt mondja, hogy a magyar rebbelliseknek megboesát, velők őszinte békét köt s nekik megkegyelmez: Boeskay a rebbellis kitétel miatt a hitlevelet nem fogadja el és az ellen tiltakozik, mert ők nem lázadók, hanem törvényadta jogaik védelmére, önvédelemre kényszerültek elnyomóik ellen.²⁾

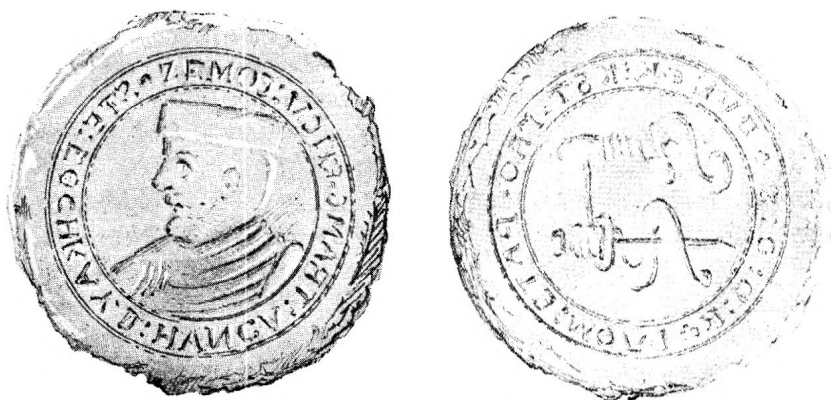
Boeskay István 1606 december 25-én Kassán gyűlésezett s ott hirtelen halállal kimult. Halálát a hajduk, Kátay nevű hivatalnokától származott mérgezésnek tulajdonítván, Kátayt darabokra vágták és keservesen megsíratván urukat, százankint tartottak tisztelet őrséget, korona, kard és buzogánnyal díszített ravatala felett.³⁾

¹⁾ Budapesti Szemle II. 366.

²⁾ Századok 1894. IX. füz. 772—792 Jakab Elek.

³⁾ Budapesti szemle II. 366.

A község ereiklyei közt őriztetik az itt rajzban közölt Bocskay-féle nagy arany pénz,



melynek egyik lapján ezen latin szavak vannak: STE. BOCHKAE D: G: HUNG: TRANS: PRIN: ET SICU: COMES. A közepén Bocskay mellképe fején süveggel. Másik oldalán: DULCE EST PRO PATRIA MORI 1605. A közepén kardot tartó kar s a kard szalagján „PRO DEO ET PATRIA“.

Örökre emlékezetes marad Bihar vármegye történetében Bocskay István fejedelemnek azon előre látást tanúsító tette, hogy az eddig kóbor hajdukat letelepítette s midőn ez által azokat a munkának vissza adta, másrésről az osztrák tulterjeszkedést általuk meggátlandó, Erdély önállóságát és a lelkiösmeret szabadságát biztosítani kívánta. *Biharmegyei és körös melléki hajduk neve alatt* 1606-ban Bocskay szabadalmazta Biharban állandó katonai telepekké a következő helyeket „Bagamér, Beretyóujfalu, Derecske, Félégyháza, Harsány, Hajdu-Bagos, Herpály (ma puszta) Kaba, Körözszeg, Komádi, Konyár, Mező-Sass, M. Péres, Nagy Bajom, Nagy-Szalonta, Nagy Léta, Régen (ma puszta) Sáránd, Szent Márton (Pecze), Tamási, Tépe, Vekerd, Ürögd.“ Később hasonló telepek lettek Gáborjában és Bócsón. (ma puszta:)

A kis-máriai tanács pallos joga és önkormányzati hatósága.

A fent közlött szabadalom III-ik pontja világosan feljogosítja a tanácsot, hogy a lopás, rablás, gyilkosság, gyújtogatás erőszak-tétel és minden más bűntettek felett ítélhessen. Ezen korban, ezen bűnesetek nagyobb részben halállal büntetettek s így bátran következtethetjük, hogy a tanács, polgártársai felett, élet-halál ura volt.

Ezen jog sok visszaélésekre adhatott volna alkalmat, de volt ám, a mi azt gátolja s ez a bírának évenkénti szabad választása volt.

A kis-máriai tanács ezen jogát erősíti meg Nagy Bajom község e század elején élt lelkésze Bertalan Szilágyi János emlék irata, a ki e jogról s ezzel kapcsolatban Nógrády Benedek volt nagybajomi lelkész nejéről ezeket írja: „A Bajony család Zsigmond királytól pallos jogot nyert, de e jog későbbben Bajom városát illetőleg is a kis-máriai komunitás jurisdiktiójához csatoltatott. Így történt aztán, hogy Nógrádyné asszonyság, Bajomból Mariába vitétt és ott feje vétegett“.

Okiratilag N.-Bajomnak 1661-ből csupán egy, a később püspökké választott derék Nógrády nevű lelkésze ösmertetik s ezt nem Benedek, hanem Mátyásnak hívták. Ennek vagy egy másik Nógrády nevű lelkésznek volt-e neje a szerencsétlen asszony? bizonytalan.

Ila megtörtént e kivégzés, az csak a fejedelmi korszakban történhetett, mert 1711. után a máriai tanácstól a perek egyenesen a vármegye törvényszékére küldettek s a mint Debreczen városnak ugy Kis-Mariának is a vármegyei választásoknál egy szavazata volt. ¹⁾

Mint a nagy víz közt a kis sziget, úgy állott fen 1711. után a vármegye többi községei közt a kis-máriai komunitás, mert féltett szabadságait, némi megnyirbálás mellett, e század közepéig fentartotta és úgy megállta helyét, hogy az semmi kívánni valót nem hagyott hátra.

Milyen volt a tanács önkormányzata s miként gondoskodott minden polgárról? mutassák a következő dolgok:

¹⁾ Községi levéltár.

1. *Habókay Márton Notarius és a hálás mariaiak.*

Az 1783—1810. közt szolgált Habókay Márton jegyző, hagyomány szerint a város szabadalmainak oltalmazása miatt, a káptalan vádaskodása következtében hivatalából elmozdított. Habókay ekkor B. Sz. mártoni kis kirtokára vonult vissza, hova a mariaiak halála napjáig, egész fizetését, még a terménybeliket is elszállították.

2. *Az éneklő Notarius.*

Szokásban volt Kis-Mariában csaknem e század közepéig, hogy nemcsak az egyházi, de a világi hivatalnokokat is évről-évről marasztalták és ekként a kit nem marasztaltak, tovább mehetett. A Notarius és tanácsbeliek marasztalása és az új választás, évenként novemb. 1-én, reggeli isteni tisztelet után a templomban, az egész nép közreműködésével szokott történni. Ez a szokás még a harminczas években Boross Mihály Notárius ur idejében is tartotta magát, a kit midőn alapos ok nélkül sem marasztaltak, elkeseredésében székéről felállva, érezes szép hangon Sz. Dávid zsoltárának ezen versét énekelte el:

„Légy ítélőm uram!	Azért hiszem az Istent
Mert hűséggel jártam	Hogy ő engemet megment
És éltem nagy ártatlanul	Mindennemű háborútól,*

mely annyira meghatotta a vallásos polgárokat, hogy nemcsak ekkor megmarasztalták, de többé nem is háborgatták.

3. *Illésy generális, a mariaai főbíró és a számárfogat.*

Sokszor gyönyörködve néztem gyermekkoromban, mikor ünnepnapokon, a tanács, tetőtől talpig magyar ruhába s fejükön a Bocskay kalppaggal a városházából az Istenházába és vissza sétáltak.

Elől ment a főbíró, utána Notárius ur, kiket a tanácsbeliek és két kis bíró követtek. Ez utóbbiak az egyházfiakkal együtt ügyeltek a templomban a rendre.

Történt egyszer egy nyári vasárnapon, hogy Illésy generális Debreczenből N.-Váradra H. Pályin, K.-Marián át a saját kocsján de előfogatos lovakkal szándékozott utazni. Kis-Mariába a reggeli isteni tisztelet alatt érkezett, mikor a tanács a templomba volt és a városháznál csupán egy jól fegyelmezett bakter maradt hátra. A mint a generális a kocsiból kiszállott, a bakternek szigorú hangon parancsolta, hogy számára rögtön előfogatot hajtson; a bakter azonban kijelentette, hogy neki a városházat elhagyni nem szabad, de ha szabad volna sem tehet ilyesmit a nemzeti főbíró uram

engedelme nélkül. A Kis-Maria város szabadalmaival ösmeretlen főtiszt, az eddig sehol nem tapasztalt engedetlenség miatt épen akkor teremtettézett legczifrábban mikor a tanács a templomból megérkezett.

A tanács házban még ilyen czifra szavakat senki sem használt s képzelhető, hogy azok mennyire sértették a tanács tagjait? Midőn tehát a generális a nemzeti főbíró uramhoz is parancsoló hangon beszélt és követelt, a főbíró tiz parancsolat által munka szünetté rendelt hetedik napra és a város szabadalmára hivatkozva az előfogat kiállítását kereken megtagadta.

A generált a guta környékezte, végre is midőn belátta, hogy itt a káronkodás és fenyegetődzés semmit sem használ; kérésre fogta a dolgot, elmondta azt is, hogy neki a püspökhöz kell ebédre menni; a minék aztán lett is eredménye eképpen:

Kis-Maria város ekkor olyan köztársaság forma volt, hol a szükséghez képest mindenről és mindenkiről volt gondoskodva.

Volt p. o. a városban egy olyan együgyű polgár, kit a város a piszkosabb tárgyak elszállítására tudott csak felhasználni.

Ezen polgár három szamarat és egy öszvért tartott s midőn a furfangos bíró a generálisnak az előfogatot ígérte, erre a polgár s azon elégtételre gondolt, hogy ezen aranyos öltönyű kényes katona főtiszt miként fogja magát találni Várad utczáin és a püspöknél a fényes hintó elibe fogott állatokkal.

Ezt a polgárt rendeltette a bíró csakugyan elő fogatra, a ki csakhamar elő is állott.

A generál az ablakon át fejesóválva nézte, a mint a polgár állatjait a koci elibe fogta s a mint fogva volt, köszöntés nélkül vágta magát a koci hátuljába. Midőn pedig a madzag gyeplökkal ellátott s ekkorig előre fogva nem használt állatok össze-vissza bonyolódtak, de előre egy tappot sem haladtak, az ezen állapot miatt boszus, de boszuságát titkolni törekvő general végre is így fakadt ki. „A ki áldója van, szedd össze már a szamaraidat,“ de még ezután is addig kellett várakozni, míg végre a vonat a kis bíró által vezetve indult.

A máriaiak ez esetet maig nem felejtették el, de bizonyára nem feledte el soha a generális sem.

4. A vak harangozó.

Gondoskodtak a máriaiak arról is, hogy közöttük koldus ne legyen, sőt munkája után mindenki megélhessen. Így p. o. volt

köztük egy vakon született szegény ember, kit, mihelyt arra alkalmas lett, harangozóvá tettek.¹⁾

Kis Mária a fejedelmi korszakban.

Omer bég adó zaklatása.

A mariaiaknak a szabadság nyerés utáni örömeiket, csakhamar szomorúság váltotta fel, mert 1613. deczemb. 27-én a Szolnoki szandság bégje Ómer, a kállai kapitány Lónyay Endréhez írott fenyegető levelében, a többek között Kis- és Nagy-Máriától is, 21 évről elmaradt császári és Ispáhiaknak (török földes uraknak) járó adót követelt.²⁾

Boldvay Márton várkapitány jelentése.

Még szomorubbakká váltak a kis-máriaiaknak napjai 1664. május 7-én, a miről május 12-én Boldvay Márton székelyhídi várkapitány a fejedelemhez valódi bihari nyelvezettel írt jelentésében emlékezik. E jelentés következő:

„Alázatos szolgálatomat ajánlom stb. Az nimet praesidium miatt nagy bajba vagyok, mert majd a kommandansra, majd reám jönnek seregestül. Isten ne adta volna, hogy én közéjük jöhettem volna. Nem elég, hogy kívül két erős nemzetektől tart és fél az ember, hanem itt bent az magunk pártján levőktől is még inkább kell félni és rettegni ijjel nappal mint a kebelben lévő kigyótól. Fizetetlen, ezeket itt tartani veszedelmes, 100 gyalog legényt kellene ide magyarokat fogadni, stb. Nagyságod erről tudósítson levelben és hó pénzt küldjön. Ez a darab föld Szatmárhoz inkább mind behódolt. Debreczen 1000 köből buzában végezte dolgát az komendánsal. *A kismáriaiaknak, ötöd napja, hogy minden marhájakat elhajták, városukat felverték, minden javukat portékájukat elvitték, csak a hajuk-szakáluk maradt. Maguk, nekem írt levelökből Nagyságod megláthatja. Remélkednek, hogy Nagyságod őket is ne hadja, viseljen gondot róluk. Bizony kegyelmes uram, ha még to-*

¹⁾ Öreg korában ösmertem ezen harangozót, a ki feltűnő lett az által, hogy mikor téli sötét esteiken a 9 órai takaródót ment huzni, lámpással világított maga elé, Egyszer boldogult apám kérdezte az öregtől, hogyha nem lát, miért hord lámpást? Mire az öreg azt felelte, hogy a lámpást nem a saját látása, hanem a végből hordja, hogy valami részeg neki ne menjen.

²⁾ Magyar törtár II. 212—215 lap.

vábbra is halad erre az földre fejedelmi provisiója, ez a föld telyességgel elpusztul, mert űk seregenkint 5—600 magukkal járnak, az itt való kevés katonaság semmit sem segíthet anyi katona ellen szegény emberek marháik visszavételében. Az váradi pasa egy hete hogy megindult, az nap Debreczenbe ment, másnap az Hortobágyon által 2000 magával. Janicsárok voltak felesen vele. Igen sietett. Szólnoki hidon megyen által az Tiszán. Már hova megyen ű tudja.¹⁾

Thököly Imre és Veselényi Pál.

Kis-Mariában 1684. szeptemb. 3-án nevezetes esemény történt, ugyanis :

Thököly Imre és Veselényi Pál kurucz vezérek vetélytársak voltak, mert mindegyik fővezérségre vágyott. A szerencse Thökölynek kedvezett, ki aztán a sereg nagy része által kedvelt Veselényit minden módon igyekezett a táborból eltávolítani és miután ezt szép módjával nem tehetette, erőszakot használt ellene. Tudomása volt ugyanis Thökölynek arról, hogy Veselényi csekély kísérettel Kis-Máriába vonult pihenőre, hol aztán nagyobb erővel körül fogatta. Veselényi futásba keresett menedéket, de a véghadak egy órai üldözés után utól érték s habár hivei védelmezték. Veselényi a nagy erő által mégis foglyul ejtetett. Híveinek egy része megszabadult, kik magukhoz többeket gyűjtve, Borbély István hadnagyuk vezetése alatt, mintegy háromszázan a Veselényit Somló felé szállító kísé-
rőket megelőzve lesbe állottak s vezérüket kiszabadították.²⁾

Kismariában és pedig a várban időzött 1704 nyarán a váradi vár ostromzár parancsnoka Palocsay György is és innen írta a Szoboszlai hadnagyhoz a következő nem éppen meleg hangu levelét. „Isten veled Szoboszlai hadnagy! Kegyelmes urunktól ő Nagyságától adatott autoritásomból parancsolom, — sub poena fr. 500, — hogy személyed szerint kompárealj hozzám, hogy informáltassál tőlem miképen kell, mind kegyelmes urunk ő Nagysága parancsolatját és az én parancsolatomat fogadni. Datum in Casztris ad Kis-Maria positis 1704. 26 Juli. Palocsay György a n. váradi ostromzár parancsnoka.“ ²⁾

¹⁾ Sziládi V. 109—112. (Eredeti az erdélyi muzeumban.)

²⁾ Századok.

³⁾ Századok. — Debreczen város jegyzőkönyvében Palotay van írva.

E levelét Palocsay a kismariai várban írta, miből kitetszik, hogy a már fentemlitett vár, — mely a község tövében Pocsaj felől a beretyó mellékén feküdt s romjai ma is kivehetők — még ekkor fennállott s nagy valószínűség szerint ezen ősz Boesokay fészek is, a többi megyei várakkal 1711-romboltatott le.

E vár vagy inkább várkastély gyenge erősség lehetett, mind azáltal megtörtént, hogy 1566-ban úgy e várat mint a Zsákait is az osztrák kormánynak, mint jelentékeny helyeket ajánlották megszerzés végett.¹⁾

E korban a hajdu városok példáját követve, már 1658-ban, megvásárolták a marjaik Székelyhidi Zólyomi Miklóstól kétezer magyar forintért, a már ekkor pusztává lett, később a szomszéd Pocsaj határához kapcsolt Kaszát. ²⁾ E birtok szerzést illetőleg, másik nem épen hiteles adat az, hogy már e birtoklást előzőleg, K.-Mária város Csökmön volt birtokos, de minthogy azt a távolság miatt kevésbé használhatták, a hozzájuk közel eső kasza pusztáért Zólyomi Miklóssal elcserélték. ³⁾ A birtok szerzésre nézve különböző tehát a vélemény, az azonban bizonyos, hogy Kis-Maria város a fejedelmi korszakban a kasza pusztának birtokosa volt.

E birtoklást igazolja az is, hogy az új keresményi bizottság (Neoquastica commissio) működése után, mely az efféle birtoklásokat megnyirbálta és nagyrészen megszüntette. Thordai Sámuel 1754-ben írteti Kis-Maria városát, hogy kaszatelekét, ki most pusztának nevezetik. 150 forintért árendába adna a városnak, ha a város, őt földes urának elősmerné.⁴⁾

A fejedelmi korszakban, valamint a vármegyének úgy Kis-Mariának is voltak sok rossz napjai, de minthogy a mariaiaknak valódi szabadságok csak e korban volt, s e korban vagyoniilag is elő haladtak: e korbát bátran nevezhetjük Kis-Maria aranykorának.

¹⁾ bécsi cs. kir. levéltár német eredeti után a békés megyei rég. társulat. Svendi Lázár ajánlotta.

²⁾ A községi levéltárban levő 1701 febr. 3-án kassán kelt ítélet Thordai Sámuel és a városközt folyó perből.

³⁾ Bihar vármegye Sárréti járás leírása Csökmő község.

⁴⁾ Községi levéltár. Jegyk. Az ujfaluai hajduk 1737 táján az általuk kézpénzen vásárolt kórógyi pusztát csak azért vallották Hg. Eszterháznak, hogy az új keresményi bizottság által e birtoktól meg ne fosztassanak.

B.-Ujfalu város okmányai 1761-ben hitelesen összeírtattak és berekesztésül e jegyzés van. A Kórógy és Adorjánról szóló levelek ő hercegsége tisztjének átadattak, hogy a várost defendálhassa.

A törökök kiverése után, — habár a bihari hajduk Pethneházi vezetése alatt Budánál, majd Molnár ezredes alatt Gyulavár ostrománál vitézül harcoltak. 1700-ban szabadságaiktól megfosztattak. Ekkor a protestáns fejedelmek által száműzött kath. főpapok által tanácsolt kormánynak szálla volt szemükben a kismariak szabadalma is, de a kismariaiak eredeti szabadalom levelüket, még akkor sem adták át, midőn a királyi fiskus által a váradi-várba hurcoltattak és börtönre vetettek. Az okmány hajsza 1724—1731 közt folyt, de a derék főbírák u. m. Kovács György, Nagy Ferencz, Lénárt Mihály, Szabó György és Szabó Pál élükön Erdély György Notáriussal, sem ígéret sem fenyegetéssel sem voltak rávehetők, hogy drága erekljőket átadják.

Mielőtt Kis-Maria leírásában tovább haladnánk, lássunk egyet-mást a pusztává lett Nagy-Máriáról.

Nagy-Mária elpusztításának ideje bizonytalan. A fejedelmi korszakból való birtokosai is ösmeretlenek, minthogy azonban már István fejedelem alatt N.-Maria több e vidéki helységekkel együtt a N.-kerekí vár tartozékává lett: nagyon hihető, hogy az 1711-ben létre jött szatmári békekötésig N.-kerekivel ugyanazonos birtokosai voltak, 1700 körül már a kincstáré volt.

A Beöthy család.

Ezután birtokosaként Beöthy Mihályt találjuk, a kiről a vármegye levéltárában levő, e korból visszamaradt összeírás a királyhoz hűnek maradtak közt emlékezik. Ezen névjegyzék a várparancsnokkal 1703 szept. 1-én közöltetett. A hivek ezek voltak: Sántha László alispán, Boronkay Ádám helyettes jegyző, Erdei Pál pénztárnok, Ujfaludi Márton szolgabíró, Orosz Farkas esküdt, Fráter István, Trecsényi Ferencz harminczados, *Beöthy Mihály* Vojnokhi Pál, Lukácsik János káptalan jegyzője és György káptalan gondnoka. — E jegyzék e szavakkal van berekesztve: „Coetera omnes officiales et membra sunt rebelles“ mi magyarul annyit tesz, hogy a többi tisztviselők és polgárok, mindnyájan felkelők vagyis II-ik Rákóczy Ferencz hivei voltak.

A vármegyei birtokosok 1732-ik évi összeírásában, ugyanezen Beöthy Mihály van Henczidán birtokosként feljegyezve s ezen henczidai birtok ugyanazonos lehetett a Bocskay család henczidai birtokával.

Hagyomány szerint Beöthy Mihály, a király párttal, a törökök

kiverése után 1692-ben Benkovics püspökkel jött Biharba s ő lett alapítója a Beöthy család bihari ágának. A Beöthy családról Nagy-Ivánnál a következő feljegyzések vannak:

A család előneve besenyői és örvéndi gróf és nemes nemzettség. A grófi ág kihalt. Régi család, mert elei az oklevelekben „Equites de Földvár“ néven fordulnak elő. A Beöthy nevet onnan kaphatta, hogy a család egyik őse menyegzőjét nagybőjtben tartotta. Czimere a családnak a paizs udvarának alján egy koronán nyugvó kar, mely kardot villogtat s melyet borostyán koszoru vesz körül. A család birtokos volt Bihar, Heves és Zemplén vármegyékben. Beöthy László már 1447-ben a budai országgyűlésen Bihar vármegye követe volt.

Mihály 1760-ban Biharmegye alispánja.

Mihály fia Imre előbb aljegyző majd ítélőmester, Sz. István-rend keresztese és a hétszemélyes tábla ülnöke lett. Meghalt N.-Váradon 1830-ban 86 éves korában.

János Biharm. jegyzője, később főszolgabírája majd alispánja volt.

Beöthy János alispán.¹⁾

László a Kálnoky buszárezredben hadnagy s végre ezredes azután pedig Bihar m. alispánja. Neje Husztinger Janka volt. Fiai közül.

László 1804-ben hadnagy volt. Ennek neje Baranyi Cecília 1856-ban N.-Márián halt meg.²⁾

László gyermekei Mihály, Algernon (országos képviselő) Éva Paulina (Kazinczy Tituszné) Stefáni (Beöthy Andorné) Erzse (Szunyogh Albertné)

Beöthy Ödön.

Ezen László testvére volt Ödön, ki a családnak egyik legnevezetesebb tagjaként ösmertetik. Róla a következők álljanak:

Az 1830—40-es években, a vármegye Beöthy Ödön által vonta magára az ország figyelmét. Beöthy Ödön, habár katolikus volt, a protestánsok elnyomtatása és a jobbágyság felszabadítása mellett lobogtatta elül Biharban majd az országgyűlésen a haladás zászlóját. A megyén előbb Tagen Prépostal, majd a vegyes házasság kérdésében kibocsátott pásztor levél miatt Laicsák r. kath. püspökkel jött összeütközésbe, mely miatt aztán a klerus a maradék párttal szövetségbe igyekezett elveit megbuktatni.

¹⁾ Beöthy János alispán 1784-ben a Hóra lázadás elfojtásában közreműködött. — Jancsó B.

²⁾ A Beöthy László szép ménesét a mariaiai ma is emlegetik.

Beöthy Ödön 1796. október 5-én N.-Váradon született, 1812—20 közt a Chiemayer huszárezredben szolgált, hol mint hadnagy a Muszkák és később egy lovesezredben a Napoleon ellen vívott lipcsei és más ütközetekben részt vett ¹⁾ 1826-ban táblabíró s 1828-ban csak azért nem lett alispán, mert nem jelöltetett. 1830, 32 és 36-ban országgyűlési követ, mely időközben a bárósági nemesség választotta kapitányává, 1837-ben vette nőül a ref. hitű Csanády Luizát, kitől Ákos (országos képviselő) és Sarolta Majtényi Lászlóné születtek. 1839-ben a követválasztásnál megbuktatott, de még ez évbe a visszahívott követ helyébe egyhangulag megválasztott.

1836-ban borosjenői Tisza Lajos, Beöthy Ödön volt követ-társa neveztetett ki Bihar vármegye főispáni helytartójává.

Külön-külön mind a két férfiú jó hazafi, becsületes ember volt, de e kor végzetes sorsa úgy akarta, hogy Beöthy a haladó, Tisza pedig a fontolva haladó pártnak lett a vezére és a miatt egymásnak a legelkeseredettebb ellenfelei lettek. — Az ellenségeskedést egyébiránt a Beöthy kiméletlensége sodarta tulságba.

Az 1842-ik márczius 5-ik közgyűlésen a Beöthy által már megnyert köznemesség, a jeles szónok Nagy József beszédje után szavazta meg a közadózást.

1845-ben ismét azért nem választott alispánná, mert nem jelöltetett. E miatt a megye a királyhoz kérvényezett, mely kérvény midőn kimerítő tudósítás végett visszaérkezett s az 1845. december gyűlésen tárgyalás alá vétetett, a kormánypártiak, a többségben volt liberálisokat fegyveres hajdukkal támadta meg, a mikor Bernáth, Toperczer és Beöthy László megsebesítettek. Beöthyt pedig egy katona mentette meg. E miatt a vizsgálat 1848-ig húzódott s akkor abba maradt.²⁾

¹⁾ Beöthy Ödön korán lépett a katonai pályára s hogy elmulasztott iskoláit pótolja, a debreczeni főiskolából vitt magához nevelőt.

Később gyermekei mellé is innen vitt nevelőket.

²⁾ A pesti hirlap 1848-ban azt hagyta emlékeztül, hogy a vérengző hajdukat az Abrudbányánál 1849-ben mártír halált szenvedett Drágos János vezette.

Ha tette is, későbbi magaviseletével e tettét helyrehozta.

Hiagyomány szerint a pandurok nem voltak rábirhatók, hogy az urakra rohanjanak.

Hogy e verekedésnél Tisza Lajos is veszélybe forgott, tanusítja azon értékes pohár felirata, melyet Tisza Lajos családja esendbízott elődöm Lőrincy Jánosnak mint a Tisza Lajos élet megmentőjének hálás emlékül adott. — E poharat, szerző látta.

A kormánypárt 1847-ben is megbuktatta a Beöthy követté választatását, mire ő azzal felelt, hogy a követeknek a megye által ellenzéki utasítást szavaztatott. 1848. márcz. 27-én, a vissza hívott követ helyet, csakugyan ő ment fel. Ekkor már a nép is szavazott s így Biharban ő választatott elsőbe népképviselővé.

Csakhamar ezután főispán és b. Veselényi Miklós mellett a kapcsolt részek visszacsatolására alakított bizottság alelnöke lett.

1848. aug. 26-án az alvidékre küldetett teljhatalmu kormány biztosként, majd decz. 19-én Erdélybe tétetett át b. Vay helyébe, mit azonban, mert Bémmel összeütközése volt, önként elhagyott.

1849. ápr. 5-én ezredessé neveztetett ki s a kormány által Bukarestbe küldetett, hol már ekkor a Kajmakám az Erdélylyel való összeköttetést megszakította.

Itt kapta Beöthy a függetlenségi nyilatkozatot, mely nagy haragra lobbantotta s hogy az ellen küzdhessen, minden méltóságáról lemondott és a b.-ujfalusi kerületben választatta meg magát képviselőnek.

A szomorú napok alatt Lukács Jánosnál a csanádmegyei kaszaperi-pusztán rejtőzött, hova nője Szigethy István nevelőt és Kazinczy Viktort küldte a férje megmentésének eszközlésére.¹⁾

Bécsből Beöthy, azon Pfeifer Ferdinánd (és ennek Braun nevű veje) segítségével menekült a bajor határra, kinek honfúrtását egykor elősegítette.

Innen Párisba, Londonba majd Jerseybe s végre Hamburgba ment, hol Vámosi nevű debreczeni születésű kereskedőnél nejevel is találkozott. Meghalt Hamburgban 1854. december 7-én.

Beöthy Ödön zömök termetű kerek arcú volt. Haja korán őszült. Szemei villogók voltak, sárgás bajusza mindig kivolt pödörve. Természetére nyugtalan, zsémbes, ingerlékeny volt, de a nehéz helyzetekben ha akarta, tudta magát mérsékelni. Kedélyében sok kiméletlenség, kihívó dacz, megvetés és guny volt, de legyőzött ellenei iránt engedelkeny is tudott lenni. Sveiger Antal az általa megvett Huszár-féle birtokot végrendeletileg ráhagyta, de ő azt nem fogadta el.

A sérelmeket feltüntetni s a kormány által az alkotmány ellen elkövetett jogtalanságokat ecsetelni páratlan s e mellett vegyü-

¹⁾ Lukács János, Vertán András sógorával kaszaperen egy háztartásban élt s 1851-ben Lukács és Vertán együtt vették meg a b. Rudnyánszky-féle b.-sz.-martoni birtokot. Szerző a nevezettekkel benső barátságban élt s tőlük személyesen tudja, hogy (Beöthynek Bécsig való menekülését Vertán András segítte elő.

Jéke volt a forradalmár és konservatívnak. Nagy szónok, valódi néptribun volt s mint ilyen, ha nem menekül, biztosan az aradi vértanúk sorsára jut. — A menekülés után a mariaai birtoka a kincstár által elfoglaltatott, mit örökösei csak később kaptak vissza.

Csengeri Imre indítványára 1868. márcz. 18-án a vármegye egyhangulag elhatározta Beöthy Ödön arczképét a gyűlésterem számára lefesteni s hamvait hazaszállíttatni. Az arczkép a Deák Ferenczével együtt a gyűlésterembe beillesztetett, de a hamvak hazahozatalát a család nem kívánta. ¹⁾



besenyői Beöthy Ödön.

Beöthy Ödön N.-Váradon született, de állandóan n.-mariai birtokán lakott s ekként úgy őt, mint Bocskay Istvánt, Kis-Maria magáénak bátran mondhatja.

¹⁾ Ez adatok nagy részben a Hegyesy-féle Biharmegye 1848/49-ben című munkából van átvéve, megjegyezvén, hogy szerző is személyesen ösmerte vármegyénk e nagy fiát.

A Beöthy család henczidai ágából való volt Beöthy Andor vármegyei közkedveltségű alispán és fia dr. Beöthy László főispán, ki anyja után a n.-máriai pusztán is birtokos.

Az 1887. évi földadó kataszter szerint n.-máriai birtokosok :
 1. Beöthy Ákos 2298 hold 1408 □ öl. 2. Beöthy Andor 546 h. 1064 □ öl. 3. Juricskay Mór 589 h. 1093 □ öl. 4. Szabó József 920 h. 401 □ öl (ez az Algernon által Székely Gábornak s ez által Szabó Józsefnek eladott birtok). 5. Szunyogh Péter (most alispán) 269 h. 1055 □ öl.

Kis-Mária mint hitközség.

A kis-mariaiak az ev. ref. hitre 1590-ben tértek át¹⁾ s azután oly hitbuzgókká váltak, hogy 1848-ig az egyetlen Grosz zsidót kivéve (de ez sem volt polgár, hanem csak mint bérlő lakott a város boltjában) más hiten levőt maguk közé telepedni nem engedtek. Azóta sem sok idegen települt ide, mert a határ az itteni őslakósoknak is alig elengedő.

A bihari ev. ref. hitű községekben csaknem általánosságban szokás volt hajdan, hogy az egyház és iskolák terheit a községek viselték. Ezen szokást látjuk megörökitve a szabadsalom levél X. és XI-ik szakaszaiban, melyekben az erdő és vízi-malom jövedelmének egy része hason czélokra adományoztatott; de bizonyos ez a községi levéltár adataiból is. Minthogy pedig az erdő- és vízi-malom elpusztultak és a szabad beköltözés által, kivált a n.-máriai népes pusztára más hitűek is költöztek, — kik a községi adóba, egyházi czélokra meg nem adóztathatók, — ma már lehetlenné vált a gondoskodás egészben való fentartása.²⁾

Jelenben a község — tekintettel arra, hogy a szabadsalom levélben említett erdő földje a község birtokában maradt, — a lelkész és tanítói fizetéshez, az iskolák és az egyház fentartására továbbá a debreczeni főiskolában Stipendiumra évenként összesen 1109 frttal járul.

Az itt szolgált lelkészek a következők : 1733-ban Őri Mátyás, 1749-ben Töltésy Ferencz, 1753—64. Munkácsy István, 1764—69. Marcsa Mózes 1769—97. Cserepes Mihály, 1797—1807. Jeney Jó-

¹⁾ Tóth Sámuel 1886-ik évi ev. ref. névtára.

²⁾ Az erdő helyén szép akáczosokat ültetett a község.

zsef, 1807—13. Imre József, 1813—45. Posta János, 1844—89. Könyves János, 1889—95. Bódogh János. 1895. Leel Össy István. ¹⁾

Az egyház elöljárói most ezek: Gondnok id. Varga Gábor, Presbyterek, Osváth Gyula, Farkas Elek (ki egyszersmind egyházi jegyző is), Hőgye Imre, Hőgye János, ifj. Kolozs Mihály, Halász Lajos, Varga Bálint f. Kovács István, Gy. Nagy Lajos, Sz. Kis Sándor, László Sándor, id. Kun István, Pethő Imre, id. Kathó István, ifj. Kun János, Nagy Imre, Varga Imre, Kovács József, v. z. Nagy Imre, Janó Lajos, Egyházfi Bangi József.

Van az egyháznak két fi- és egy leányiskolája. Ezenkívül van egy községi kisdédóvoda.

Tanítók most: Mezei Imre, Juhász Sándor és Farkas Elek.

Az egyház 1804-ben felépült diszes templomában 1857. óta orgona is van, mit a hivek önkéntes adakozása állított elő.

Érdekes régisége az egyháznak egy kis harangja, melyen e felirat van:

Alsó részén: Confécérunt hanc canpagnam nobis oppidi Kis-Marienses in nomine domini judice ferimario Nikol Sárándi AO domini 1616.

Felső részén: Renovata anno domini 1766.

Oldalán: Kis-Marja város czimere, a mi a pecsétnyomókon van „Pro Deo et Patria 1660“ felirattal.

Az újabb korból, mint az egyház pártolói említést érdemelnek Száz János és neje, kik 1871-ben keresztelő edényt készítettek s aztán az egyháznak tíz hold földet hagyományoztak. Ezzel 62 hold birtoka lett az egyháznak. A Kis Bálintné a folyó 1896-ik évben asztalterítőt ajándékozott.

Sajátságosan fejlődött a kis-mariai nép. Így p. o. az illem és külsőségre, — mely a tanács tagjai választásánál is körülbelül számba vétetett, — sokat adott. E sajátságot mutatja a következő hagyomány:

Szokásban volt hajdan a nagyobb egyházaknál s így Kis-

¹⁾ Bódogh János férközhetlen magaviselete annyira boszantotta a hiveket, hogy miután az egyházmegye elhelyeztetése iránti kérelmünket helyt nem adott tömegesen jelentkeztek a r. kath. hitre áttérni. Midőn aztán két tag át is tért, az egyházmegye is intézkedett. Legyen Bódogh ur másutt boldogabb.

Helyes, hogy a papmarasztás, mely sok visszaélésekre szolgáltatott alkalmat, — elmúlt; de nem helyes az, hogy az egyházmegye a sokszor érdemtelen papot is, a hivek nyakán tartja, mert a csekély áttérést nem tekintve, ez a fő oka a nazarénizmus terjedésének.

Mariában is, hogy a Rektornak, (iskola igazgató) a debreczeni főiskolából, oly teológiát végzett ifjat vittek, a ki aztán három év multával, ez állásban keresett pénzével külföldi egyetemeket ment látogatni.¹⁾

Történt egyszer, hogy az egyház két megbízottat küldött a debreczeni kollégiumba a végett, hogy onnan Rektort és Preceptort kérjenek.

A küldöttek bemutatkoztak a Seniornál, a ki másnapra ígérte a leendő mariaí Rektor és Preceptor bemutatását.

A kitűzött időre a küldöttek megjelentek, hol már ott találták hazaszállítandó tanítóikat is.

A mint meglátták a deputatusok a tanító jelölteket, egymásra néztek és egyet, t. i. azt gondolták, hogy ők bizon nem viszik haza ezt a két embert és pedig a miatt, mert kivált a Rektornak való, nagyon vezna és kis termetű, a kit ha hazavinnének örökös csufság lenne rájuk.

A Senior hasztalanul beszélt a kis ember nagy tudományáról, mert az atyafiak kijelentették, hogy városukat ilyen emberrel csuffá tenni nem fogják.

Végre is a Seniornak kellett engedni, a ki aztán választott a mariaiaknak is tetsző legényeket. Régen történt ez eset s felette épen nincs mit megbotránkozni, mert hajdan a testi erő volt a nagyobb tekintély!!

Kisdedóvoda.

A kisdedóvoda 1894-ben épült s az építkezés az e célra eddig gyűjtött alapot csaknem egészen megsemmisítette. Mai alapja 505 frt. Ezenkívül Szász János és neje hagyományoztak ez intézetnek 5, Sz. Kis Jánosné Nagy Erzsébet pedig 1 hold földet. Az óvodát a község tartja fenn, mely célra a takaréknak magtár fele jövedelmét (mert a másik fele az alapszabály szerint a tőkéhez csatolandó) használja és ha ebből nem telne, akkor a hiány a Rakotyás nevű föld haszonvételéből fedeztetik. — Megnyílt az intézet 1895-ben.

Kisdedovónő Kurucsó (Krukió) Mária. Elnök Osváth Gyula, alelnök Leel Össy István, jegyző O'sváth Géza, gondnok ifju Kolozs Mihály. Felügyelő férfi tagok: Dr. Dévai Zsigmond, Hőgye Imre, Halász Lajos, Vass Gyula, Hőgye János, Kovács József, gy. Kis István. Nőtagok: O'sváth Gyuláné, Leel Össy Istvánné, O'sváth Gézáné, özvegy Szász Jánosné, Behm Józsefné, Gönczi

¹⁾ Most ez állás is állandósítva van.

Dánielné, Kun Lászlóné, Oláh Vinczéné, Mezei Imréné, Vass Gyuláné.

Csalatkoznék, ha valaki azt hinné, hogy ezen felsőbb beavatkozást nélkülözött nép elzüllötté vált, mert a dolog ellenkezőleg úgy áll, miszerint, ha ritkán került is a tanács elé büntetendő cselekmény; de mert a tanács tagjai hiven örködték az általuk közléről ismert polgártársaik és városuk jó hírneve felett, a vallásos nevelés és szigorú helyi rendszabályok közt olyan derék nemzedék fejlődött ki, mely műveltség tekintetében nemcsak a jobbágy, de a köznemesség által lakott helyek népeit is túlhaladta.

Az Illésyvel történt esemény büszkeségre vall, de a két Notarius és a vak harangozó története nemes érzületet tanusítanak. Vajha e téren visszafejlődés soha ne történjen!!

A lakosság műveltségi állapotát mutatja az is, hogy a polgárok már régóta dalárdát és önképző olvasó-egyletet tartanak fenn.

Az olvasó-egylet.

Ezen közművelődési egyletnek 105 tagja van. Megalakult 1881-ben. Elnöke O'sváth Kálmán, alelnöke Farkas Elek, jegyzője Juhász Sándor, pénztárnoka ifjú Kolozs Mihály, könyvtárnoka ifjú Kathó István. Választmányi tagok: Hőgye Imre, Varga Bálint, Horváth Sándor, Gál József, László Sándor.

Kis-Mária főbirái.

1. Vezelin Mihály 1606—10 és 1616-ban. 2. Mátyás Tamás 1610—16. 3. Deczki Ambrus 1617—20. 4. Török Mihály 1620—22. 5. Nagy János 1622, 1664-ben a város irományai is elvesztek s ez az oka, hogy a következő főbirák nevei nem maradtak vissza. 6. Sajó János 1675, 77, 78 és 81-ben J. Bakó István 1576. 8. Csutoros Tamás 1678. 9. Nagy György 1698. 10. Borsi Mihály és Gálócsi Péter 1699. 11. Szücs Gergely 1700, 12. Kasza Pál 1700. 13. Faragó János 1701, 1715, 1718, 1721, 1723 és 1724-ben 14. Oláh István 1712. 15. Kis György 1713 és 1724. 16. Lénánt Mihály 1714, 1722, 1724, 1726, 1731-ben. 17. Pethő Pál 1717 és 1720. 18. Kis Gergely 1718. 19. Kovács György. 1724, 1726, 1732,

1734, 1749. 20. Nagy Ferencz 1726. 21. Szabó György 1727. 22. Szabó Pál 1729, 1736. 23. Kis Mihály 1733, 1734. 24. Lévy Sámuel 1738, 1741. 25. Pethő János 1742—44, 1746. 26. Csutoros István 1745, 1748, 1752. 27. Mile János 1752—1756, 1757. 1758, 1759, 1760, 1762, 1763, 1764, 1765-ben. 28. O. Kis János 1756. 29. Szecsei János 1760, 1767, 1768, 1769. 30. Sajó János 1770. 31. Kovács György, 1771. 32. Kulin György 1772—76. 33. Kun István 1777—1783. 1785 és 1800-ban. 34. Janó Márton 1784. 35. Gencsi György 1718—1799. 36. Kis András 1817—1818. 37. Kun János 1819—29. 38. Kun Mihály 1829—39. 39. Erdei Kis István 1840—57. 40. Sajó Mihály 1858—62. 41. Varga János 1863. 42. Czeller Mihály 1864. 43. Kun Mihály 1865—44. Halász Ferencz 1866—67 és 70. 45. Kolozs Mihály 1868—69 és 71—75-ben. 46. G. Kis Imre 1876—78 és 1880-ban. 47. Simándi Ferencz 1879. 48. Kun András 1881 és 85—87-ben 49. Halász Lajos 1882—84. 50. Högye Imre 1880-tól mostanig.

Községi előljárók most.

Szavazattal bírók: főbíró Högye Imre, jegyző O'sváth Gyula
 körorvos: Dr. Dévai Zsigmond, másodbíró Högye János. Esküdtek: ifju Kolozs Mihály, Horváth Sándor, Sz. Kis Sándor, I. Sajó János. Pénztárnok: Gy. Nagy Lajos, közgyám és gyám pénztárnok László Sándor, adópénztárnok ifj. Kun János. Szavazattal nem bírók: O'sváth Kálmán segédjegyző, Mátéh Gyula segédjegyző, ifju Kolozs Mihály községi gazda, Horváth Sándor vásárbíró, Janó Lajos gátbíró, Janó Ferencz mezőrendőr és Oláh Vincze, Kolozs Béni, g. Janó István, ifj. Varga Gábor tiszteletbeli esküdtek.

Képviselő testület.

Legtöbb adót fizetők: Ópályi Steiner Ármin, Szabó József, (megbizottja Vas Gyula) Dr. Beöthy László főispán (megbizottja O'sváth Gyula) Bügler Jakab (megbizottja Bügler Gyula) Szunyogh Péter alispán megbizottja (O'sváth Géza) Halász Lajos, Halász Ferencz özv. Kis Bálintné (megbizott Farkas Elek), özv. Kun Andrásné (megbizott Kovács László), Gallasz Frigyes. Választottak: L. Nagy Imre,

J. Sajó Imre, Gy. Kis István, Varga Bálint, id. Kun István, ifj. Simády István, Z. Nagy Imre, Sipos Mihály, L. Kovács István, J. Sajó Sándor.

A régi névsor a községi levéltár adatai után iratott ki, mint szinte a következő jegyzetek is.

1-ször Vezeli Mihály bírósága idején 1606-ban nyerte a város kiváltságait.

2-szor 1622-től 1698-ig a város jegyzőkönyvei hiányzanak.¹⁾

3-szor 1724—31 közt üldöztettek a kir. fiskus által az előljárók, a szabadalom levél át nem szolgáltatása miatt, 1731-ben pedig Lénárt Mihály főbírósa és Erdey György Notariussága idején a váradi-várban tömlőczre hurczoltattak.

4-szer Szécsi János főbíró és Terje János Notáriussága alatt 1760-ban építtetett a városháza és készült a torony óra. Ezen időben a vármegye Kis-Márián is katonatiszti lakot akart építtetni, de annak az előljárók ellenállottak s meg is akadályozták. Ekkor építtetett a magtár és börtön egy fedél alatt.

5-ször Gencsi György főbíró 1798-ban építtette a leányiskolát és mészárszéket.

6-szor Kun István az 1800-ik évben kezdte építtetni a templomot, mely 1804-ben Kun János bíróságában végeztetett be.

7-szer Ugyancsak Kun János 1812-ben a város ügyvédje Debreczeni Sándor által rendeztette a város irományait s azokból Regestrum czíme alatt iratta össze az ekkorig kipuhathatott főbírák és nótáriusok neveit. A vizi-malmot is kijavíttatta.

8-szor Kis András bírósága alatt 1817-ben a város archivuma feltöretett s abból a boldog emlékezetű fejedelem Bocskay István arany pénze elraboltatott.²⁾

9-szer 1819—29-ig szolgált Kún János derék főbíróról emlékezetbe hagyatott, hogy

ő építtette a Sorompó, Faggya, Fenék'er nevű nagy erekre a téglá hidakat

ő építtetett egy kását is készítő száraz malmot.

¹⁾ E hiány valószínűvé teszi, hogy midőn a törökök Budáról visszatértek s a vidéket 1686-ban elpusztították, e sorsot Kis-Maria sem kerülte el.

²⁾ Ezen pénz meg van, tehát visszakérült.

ő építtette 1825-ben a városházzal egy fedél alá a belső csapszéket.¹⁾

Megvásárolta 1826-ban ennek szomszédjába a Horvát és Kágyi-féle telkeket, a mikor a Horváth-telekre boltot és a Kágyi-féle telekre 1827-ben a borbélyházat építtette. Ugyanekkor a Sorompó hidnál órás házat csináltatott.

Ezen építkezések mellett, szinte 1827-be Tekintetes besenyői Beöthy Ödön úrtól a Láperdőt tizenhatezer váltó forintért 32 évre zálogba vette. Ugyanekkor N. Nagy Pál örökösöknek a pelbárthidi határon tiz telekből álló birtokát 7200 frton megvette, melyből ő a szerződés írásakor 1700 frtot meg is fizetett.

Ő festette le kismariai polgár Kis András képiró által az 1828—29-ik években a boldog emlékezetű Bocskay István fejedelem arczképe mellé, a város szabadalmait megerősítő Rákóczy Zsigmond, Báthory Gábor, Bethten Gábor és Apafi Mihály fejedelmek, továbbá az osztrák uralkodó házból Károly és Ferencz király arczképeit. Később festettek a Mária Therezia és V. Ferdinánd uralkodók arczképei és a koronázás után festetett az I. Ferencz József királyunk arczképe. Ezen életnagyságu arczképek mellett a tanácsházat díszíti meg, a szabadalom levélben leirt város czimere.

Kis-Maria jegyzői.

1. Bihari István 1606-tól bizonytalan időig, 2. Váradi Mihály 1675—1699-ig, 3. Szabó János 1700-ban, 4. Német István 1700-31-ig, 5. Erdely György 1731—1746-ig, 6. Szecsei János 1746—1761-ig, 7. Lerje János 1761—1777-ig, 8. Varga István 1777—1783-ig, 9. Habókay Márton 1783—1810-ig, 10. Iványi József 1811—1822-ig, 1822—28 közt nincs tudva. 11. Papi Boros Mihály 1829—48-ig, 12. Kalászi Ferencz ügyvéd 1848—54-ig. 13. Hézer Károly 1855—63-ig, 14. Gabóczy Károly 1864—73-ig. 15. O'sváth Gyula 1874-től mostanáig.

¹⁾ E csapszék most gyógyszerháznak van átalakítva, jobban van így, mert csak egy fal választotta el a csapszéket a tanácsháztól.

Kis-Mária 1848-tól mostanig.

Valamint a nemesség, úgy Kis-Mária is megvált 1848-ban előjogaitól, de azért valamint a nemesség, úgy Kis-Maria ifjai is lelkesedéssel siettek a megtámadott haza védelmére.¹⁾

A mint kipuhatható volt, honvédek voltak innen :

1-ör. Csatakban estek: Varga István, Erdei István, Szilasi András, Baki Mihály, Balogh Imre, Faragó Pál.

2-or. Azóta itthon elhaltak: Kun Mihály őrmester, Orbán István tizedes, Sarkadi András, Z. Nagy Imre, Sz. Pethő István, Boros József, Szegedi József, Kun Sándor, Karcza Imre, Hőgye Ferencz, Takács Imre.

3-or. Még életben vannak: Kun István főhadnagy, (Nyíregyházán lakik) Csutoros Ferencz, Karácson Mihály, X. Janó János, P. Janó János, Torma Imre, Sajó Ferencz, Erdei András, Varga Sándor, és e sorok írója O'sváth Pál huszárhadnagy.²⁾

1849-ben Kis-Maria is a vármegye kormányzata alá került és habár a községi törvény életbe léptetéséig város volt is a neve, de azért minden tekintetben a többi községekkel egyforma bánásmódban részesítették. Ezen időszak alatt történt említést érdemlő dolgai a következők:

A hibás gazdálkodás és következményei.

A tanács tagjai közt a főbíró után a másodbíró és ezután a városgazda következett.

A városgazda volt felügyelője a vásárvám, malmok, csapszékek, mészárszék, cserépgyár bolt és a város birtokát képező ingatlanok jövedelmeinek, melyeket vámszedők, molnárok, csaplárok, mészáros stb. által akként gyakoroltatott, hogy bérbe semmi sem volt adva, mert a csapszékekbe az italokat és a mészárszékbe a vágó marhát is a város adta³⁾

A városgazda eszközölt a főbíró beleegyezésével minden bevételt és kiadást, ő vigyázott fel a város konyhájára is, mert a

¹⁾ Egyedül a hidvám mentességük maradt fenn a Mariaiaknak, azonban 1887-ben a 85010 számú belügyministeri rendelet ezt is beszüntette.

²⁾ A debreczeni csata után Görgey hadteste K.-Márián át Nagy-Létára vonult

³⁾ A halászat és vadászat minden polgár személyes joga volt s azt mindenki szabadon gyakorolta.

hajdan csaknem becsületből szolgált tanács tagok többnyire a városháznál étkeztek.

Igy volt ez hajdan szokásban nem csak Biharban, de az ország minden jobb módu községében.

Ezen szokást örököltette meg a jó Gvadányi a Peleskei Notáriusban, midőn a Notariust a tanácsba hívó kisbíró így beszélteti:

„Bíró uram és a tanács	Nagy Sessio fog ma lenni,
Ideküldött, hogy mindjárt	Tudom lesz mit enni inni,
Megjelenjen mindenestül	Azért el se mulassza,
Korpus juris könyvestül.	Hogy még jókor kaphassa.

Minden jóra való értelmes ember beláthatja, hogy az efféle, visszaélésekre alkalmat könnyen szolgáltató szokás a mai előhaldott korban nincs helyén.

Hajdan midőn még a város jövedelme adómentes volt és az igazgatás költségei is kevesebbek voltak, hát megjárta e szokás, sőt hű kezelés mellett néha hasznos is lehetett; később azonban midőn e gazdálkodási rendszer miatt előállott adósság és annak kamatai községi pénztárra elviselhetlenné váltak, e gazdálkodásnak végét kellett szakasztani.

A község első nagyobb adóssága a jóhiszeműleg de kellő megfontolás nélkül csatornára épített és az első árvíz által csakhamar megsemmisített vízi-malom építésére, több helyről, magánosoktól nagy kamatra felvett kölcsönökből keletkezett. Midőn aztán a malom jövedelme megszűnt egyszer csak oda jutottak, hogy a másként is felszaporodott közterhek mellett: az előljárók a kamatokat sem tudták fedezni és ilyenkor újabb kölcsönöket vettek fel.

Rosszabbá tette ez állapotot az e korban szolgált jegyzők azon hanyagsága, hogy e tartozásoktól semmi kimutatást sem hagytak hátra s így az 1874-ben szolgált új előljárók csak a bírósági intés-idéztetés vagy a tőkék felmondásából tudták meg, hogy kiknek és mennyivel tartoznak.¹⁾

¹⁾ Hogy a jegyzői teendők ekkor mily hibásan kezeltettek, igazolja az, hogy az utóbbi években az adó kivetés-beszedés és az elsőköött segédjegyző sikkasztásának megállapítására, felsőbb helyről küldetett elszámoló biztos.

A jegyző közönyösségének roható fel a malom miatti eladósodás is, mert már ekkor e vidéken gőzmalomok működtek s felvilágosíthatta volna az építkezni vágyakozókat, hogy az utnélküli félre eső zugban épült vízi-malom, a gőzmalomokkal nem versenyezhet.

Ma már a községek terhes vállalkozásához a vármegye jóváhagyása is megkívántatik.

A mint aztán megállapítotott, 1874-ben 30,000 frton is tulajárt a község tartozása és pedig 8000 frt kivételével oly függő adósság volt ez, a melyért a község már végrehajtás alá került. Elveszett ezenkívül mintegy 5000 frt a hibás kezelés és hanyagság miatt.

Ily szomorú állapotban találta Kis Máriát az ekkor jegyzővé választott O'sváth Gyula, ki aztán előljáró társaival egyetértve két ízben 15—15, tehát összesen 30,000 forintos oly bank kölcsönt eszközölt ki, hogy a kamatok által a tőke is törlesztetik. Már tíz év múlva az első kölcsön megszűnik tartozás lenni s azután a járó 1050 frt kamat terhétől a községi pénztár megszabadul.

Lemondtak ekkor az előljárók minden luxus kiadásról, így p. o. ekkor szüntették be, az előljárók kényelmére tartott elő fogatot is.

A Regale-jog megszüntével Kis-Maria község is szép jövedelmétől esett el, de ebből aligha van kára, mert a kis-mariai Regale jog után 27350 és a pelbárthidi után 5600 frt $4\frac{1}{2}\%$ -os válságdíjat kapott. Ennek kamatja ma már a község kiadásaira fordítattik.

Árva ügy kezelés.

Ez a szó árva, oly gyenge elhagyott emberi lényt jelent, a ki nem hogy szellemi képeztetéséről, vagy az őt jogilag illető vagygon kezeléséről, de saját fentartásáról sem képes gondoskodni. Vannak aztán olyan kiskoruak sőt kisdedek is, kik minden vagyont nélkülöznek. Ezekről és a gyenge elméjüekről a jó társadalom köteles gondoskodni, a felügyelet pedig még a rokonok felett is a község vezetőit illeti

Hajdan a nemes árvák a vármegye, a jobbágyárvák, a földes ur (vagy megbizottja) felügyelete alatt az előljárók és a városokban a polgárárvák, a tanács által gondviseltettek.

Az ötvenes évek elején, a szolgabírák némi felügyelete alatt általában az előljárók örködtek az árvák felett, azonban minthogy néhol az értelmiség, néhol az ellenőrzés hiánya sok visszaélést szült; járásonként árvabizottmányok állítottak fel.

1861-ben a vármegye visszaállíttatván, minthogy némely bizottságnál hiányok tapasztaltattak e bizottságokat széteszlatta s az ügykezelés ismét a községre ruháztatott. Tapasztaltatott azonban,

hogy az értelmiség vagy az ellenőrzés hiánya ismét sok árvát megkárosított.

E bajon akart segíteni az 1877-ik évi XX. t. cz. az által, hogy árvák ügyét a vármegyékben alakítandó árvaszékek által rendelte kezeltetni; azonban az ez évi 47461. számú belügyminiszter rendelet megengedte, hogy a mely községek elegendő szellemi erőt és biztosítékot mutatnak fel; a azok a saját árváik ügyét, szigorú számadás, rendszabályok és felelősség mellett kezelhessék.

Ezen törvény is haladás, de hány eset történhet, hogy ha az árvának egy elrongyolott lábbelire vagy gyógykezelésre volna hirtelen szüksége; arra a pénzt, vagy a távolság, vagy a rokonok lustasága, vagy az árvaszéknél lévő ügyhalmaz miatt, csak nagy későn kapja meg.

Már a hetvenes években a jegyzői teendők jól felszaporodtak s habár kivált a sikságon elég értelmes a közönség, de mert az árva ügyvitel a jegyzői teendőket sujasabbá tette volna, Biharban csupán N.-Szalonta, Sarkad, B.-Ujfalú, B.-Diószeg és Kis-Maria községek kérték és nyerték meg ismét árva ügyük kezelését.

Helyeselni lehet ez ügykezelést azért, mert az árvák vagyona így van legjobban biztosítva, de helyes azért is, mert ezáltal a rokonok, gyámoltjaik ügyes-bajos dolgaiban az intézőkkel otthon érintkezhetnek.

Az árvák tőkéje, az árvák mennyisége és minőségétől függően, időnkint változó. Most csak 2200 frt. Node aztán ezt és a többi alapokat kellő biztosíték mellett, háborgatás nélkül maguk a polgárok használhatják.

Közegészségügy.

Hazánkban hajdan az egészségügy általában elhanyagoltott. Kis-Máriában 1827-ben a borbély-ház építésénél találjuk első nyomát. Ekkor, bizonyos csuda doktorság hírében állott Fülkei nevű öreg borbélyt fogadott a város évi bérre. Az öreg ur olvasni és írni tudott ugyan, de fogalmazási képessége nem volt, miért is a betört koponyákról a tanítókkal iratta a látteleket. Főkötelessége volt Fülkei uramnak az ünnepnapokon kora reggel a városházánál összejött előjárókat sorba borotválni, mely műtét azért is érdekes, mert a mint a székelyhidi kapitány Boldvai uram jelentéséből fentebb láttuk, a mariaiak még a XVII-ik század közepén is szakált

viseltek. Fülkei uram gyógykezelte aztán még a betegeket, eret vágván úgy a köszvény mint a hideglelés ellen. Világos való, hogy a ki még ez elbánás daczára is meggyógyult, azt vagy a pap könyörgése, vagy örökölt szívóssága mentette meg.¹⁾

Fülkei urammal egyidejűleg volt még itt egy néha földmiveléssel is foglalkozott veszett doktor, a ki tudományát az apjától örökölte. Ez az ember nemcsak a közel, de a távol vidéki községek és birtokosok által is igénybe vétetett, ha barmaik közt veszettség vagy járvány mutatkozott. Ilyenkor a veszett doktor mindenféle jókkal megrakodott szekeren küldetett haza.

Fülkei uramat Károly nevű fia követte mesterségében, ki habár szinte csak borbély volt, de azért szinte gyógykezelt.

A hetvenes években Pécsi József sebész működött orvos gyanánt, a kit Engel Nándor, Dr. Csécsi Imre, Lehóczky Sándor, Dr. Kulifay Ede, Dr. Hevesi Vilmos követett. Jelenleg Dr. Dévai Zsigmond tölti be e helyet.

Gyógyszerészek voltak itt 1866—73-ig Toperczer Béla, 1873-ban Horváth Gyula, 1874—1884-ben Czirbesz Gyula és Rudolf, 1884 óta pedig Gallász Frigyes.

Önkéntes tűzoltó-egylet.

A kis-mariai nép nem volt soha gyujtogató s habár ritka itt a tüzeset, de azért nemcsak hasznos, de szükséges ez egylet fentartása, mert egy gondatlanságból eredt gyuladás csaknem az egész községet megsemmisíthetné.

Ez egylet alapjának megvetését O'sváth Kálmán cs. és kir. tart. hadnagy segéd-jegyzőnek tulajdonítható, ugyanis:

1892-ben a n.-mariai pusztán, akkori bérlő Kohner Adolfnak nagyértékű takarmányai égtek. A mint e tüzesetről Osváth Kálmán értesült, Kun György akkori kisbíróval rögtön a vész helyére ment. magával vivén a község fecskendőjét is. Mikor a helyszínére érték, már csak 3 értékes széna kazal volt meg, azok is tűz közé voltak szorulva, melyeket azonban a később melléjük csatlakozottak se-

¹⁾ Nincs mit szégyenkezni e miatt, mert még e század elején, csaknem mindenütt ilyen állapotunk volt. — Az oláh hegylakok közt ma is otthonos dolog, hogy némely pópá és javasasszony többféle babonák között ürdögüzés vagy ráolvasással gyógyít embert és barmot. Hol áll ma Maria ezekhez képest?

gélyével, nagy erőfeszítés után sikerült megmenteniök. — Kohner Adolf ez áldozatkészségért 50 frtot küldött O'sváth Kálmán rendelkezésére, mit az a tüzoltó alap javára adott. — Ma ez egyesület alapja 457 frt 46 kr. Megalakult az egyesület 1894-ben. — Főparancsnok O'sváth Kálmán, alparancsnok O'sváth Géza, pénztárnok Gallász Frigyes, jegyző Juhász Sándor, szertárnok és mászó szakasziparancsnok Csutoros Károly, szivattyus Vass Gyula, védő Seres Lajos, választmányi tagok: Hőgye Imre, Hőgye János, Halász Lajos, ifju Kolozs Mihály, László Sándor és Sajó János. Van az egyesületnek 3 alapító, 44 működő és 26 pártoló tagja.

Községi alapok.

A kisedővoda a tüzoltó és olvasó-egyesület említett alapján kívül fentartja még a község

a) A szegényalapot, melynek tőkéje 2320 frt.

b) A takarékmagtárt, melynek már 4716 frt 30 kr. és 464 hektoliter buza az alapja.¹⁾

Láttuk fent, hogy 1874-ben, az új jegyző és a tanács mily zavarban és terhekkal találta a községet, és ez alapok, — a mellett, hogy a terhek tisztázására évenként nagy összegeket (1875 frt) kellett törlesztés és kamatba fizetni, a mellett, hogy az utcákon gyalogjárdákat, a lakhatatlanná vált jegyző lak helyett a kor igényeinek megfelelő lakot és kisedő óvodát jelentékeny összegekkel építettek, mind egy szálig azóta létesítettek. Csekélyek ma még ez alapok, de e csekélység is igazolja, hogy azok, kik ezeket szorgalmazták és elősegítették, a község és az utókor jóllétére törekedtek.

Hasonlók ez alapok az elvetett maghoz, mert a mint az elvetett mag többszörösen jutalmazza a gazdát, úgy bizony reményelhető, hogy ezentúl ez alapok, csupán a kamatok által, önmaguktól is növekedni fognak.

Érdekelni fogja a kis-mariaiakat annak felemlítése is, hogy itt a postahivatal az ötvenes években állíttatott fel, továbbá, hogy a Berettyó szabályozó társulatnak felügyelőisége is itt van (felügyelő most Osváth Géza) és végre, hogy néhány éve egy csend-

¹⁾ Az 1893-ik évi számadásokról.

őrös ide helyeztetett. Postamesterek voltak itt: Varga János, Dörner Ede, Lakatos Ede, Gobóczy Károly, Kunyhósi Gusztáv, Balsai József és 1882-óta Osváth Gyula. Anyakönyvvezető szinte O'sváth Gyula, helyettese pedig fia Kálmán.¹⁾

Kis-Mária közigazgatásilag a szalárdi szolgabírósághoz, polgári és bűnügyekben a n.-váradvidéki kir. járásbírósághoz és adóügyben a n.-várad kir. adóhivatalhoz van beosztva, országos képviselőjét pedig Biharon választja.²⁾

Z A R S Z Ó.

Polgártársak! A honfoglalás ezen ezredik évében, jusson eszetekbe és unokáitokat is tanítsátok meg reá, hogy néhány derék fejedelmünkön kívül, a kálvin tan követőinek köszönhető, hogy ezen örökre nevezetes évet mint magyarok megértük.

El ne felejtétek azt sem, hogy a mely haladást, kedves fővárosunkban, ez évben, a nemzet a világnak felmutatott, azt a tartós békének köszönhetjük, mint szinte Kis-Máriának is ez időszakra eső alkotásait.

Békére van tehát szükségünk, és pedig nem csak azért, hogy a közmiveltség terén elő haladjunk, hanem azon sajátságos állam; helyzetünknel fogva is, melyhez talán a föld kerektségén sincs hasonló

Sulyos volt hajdan hazánk helyzete, midőn a török majd az osztrák uralom fenyegetett bennünket megsemmisítéssel, de ma is elég aggodalmunk lehet a felízgatott nemzetiségek az okatlanul irigykedő osztrákok és a szláv gyűrű miatt.

Ezen helyzet arra int bennünket, hogy a pártviszályt, — mely már államokat semmisített meg, s közöttünk is elég baj szerzője volt, — úgy országosan, mint a községi életben kerüljük és a meddig csak lehet, erősbülésünkre, a tisztességes békét fenntartsuk.

Polgárok! A Boeszkayak szelleme örökké öröködjék hajlékaitok felett és az István fejedelem bölcsessége vezéreljen benneteket minden dolgaitokban!

¹⁾ Táviratait Kis-Maria a m.-keresztesi posta- és távirda hivataltól küldöncz útján kapja.

²⁾ A hetvenes években Kis-Máriában volt a szolgabírói hivatal is.

TARTALOM.

1. Előszó	3
2. Kis-Mária község rövid ösmertetése	7
3. Néveredete, régi birtokosai	8
4. Szabadalom levél	10
5. Bocskai István származása, Michbán, Michbánné sarkó emléke és a Bocskay György-féle összeesküvés	18
6. István fejedelem viselt dolgai	20
7. A kismariai tanács pallos joga és önkormányzatának hatása. Habó- kay Márton Notarius és a hálás mariaiak. Az éneklő Notarius. Illésy Generális, a máriai főbíró és a számárfogat. A vak harangozó	27
8. Kis-Mária a fejedelmi korszakban. Ómer bég adó zaklatása. Boldvay Márton várkapitány jelentése a fejedelemhez a mariaiak ki- rablásáról. Thökölyi Imre és Vesselényi Pál	30
9. A n. mariai puszta. A Beöthy család származása, Biharba települése, Beöthy Ödön	33
10. Kis-Mária mint hitközség	38
11. Kisdéd óvoda	40
12. Olvasó egyesület	42
13. Kis-Mária főbírói 1606-tól. Elöljárók most. Képviselő testület	41
14. Kis Mária jegyzői	44
15. Kis-Mária 1848-tól mostanig. 1848/49-iki honvédek. A rossz gaz- dálkodás és következményei	45
16. Árvaügykezelés	47
17. Közegészségügy	48
18. Önkéntes tűzoltó egyesület	49
19. Egyéb községi alapok. Szegény alap. Takarékmagtár	50
20. Zárószó	51

Képek és lenyomatok.

1. Szabadalmazott Kis-Mária város czimeres pecsétje 1606-ból	borítékon
2. Kismariai Bocskay István fejedelem	czimlapon
3. Michbán nejének sarkó darabjai	19
4. Bocskay fejedelem nagy arany pénze	26
5. Beöthy Ödön	37